

Fördjupningstext om mänskliga rättigheter och Svenska kyrkans arbete

Innehållsförteckning

Kapitel 1 - Vad är mänskliga rättigheter?	2
1.1 Historia och framväxt	2
1.2 Hur fungerar mänskliga rättigheter?	3
1.2.1. Alla människor har rättigheter	3
1.2.2. Mänskliga rättigheter som lagar och regler	4
1.2.3. Mänskliga rättigheter som etik:	6
1.2.4. Förbud mot diskriminering	7
1.2.5 Vilka mänskliga rättigheter finns?	8
1.3 Vad är kopplingen mellan mänskliga rättigheter och demokrati?	10
Kapitel 2 - Varför ska Svenska kyrkan arbeta med mänskliga rättigheter?	11
2.1 Människans värde och kristen människosyn	11
2.2 Ska kyrkan vara politisk?	12
2.3 Kyrkornas engagemang för mänskliga rättigheter	14
2.4 Vad innebär ett "rättighetsperspektiv/språk" för kyrkan?	15
2.5 Teologiska resurser för mänskliga rättigheter	16
2.5.1 Skapade till värdighet och ansvar	16
2.5.2 Jesus visar solidaritet med marginaliserade människor	17
2.5.3 Kyrkans uppdrag i världen och Gudsrikestanken	18
Kapitel 3 - Hur kan Svenska kyrkan arbeta för och med mänskliga rättigheter?	19
3.1 Ett rättighetsperspektiv i Svenska kyrkans verksamheter	19
3.2 Vad är ett rättighetsbaserat arbetssätt? Och hur kan rättighetsbaserat arbete inom kyrkan se ut?	20
3.3 Olika rättighetsperspektiv som aktualiseras inom kyrkans verksamhet	23
3.3.1 Kön, jämställdhet och sexuell utsatthet	24
3.3.2 Barnets rättigheter	27
3.3.3 Funktionsvariationer/rättigheter för personer med funktionsnedsättning	30
3.3.4 Flykting, asyl och migration	32
3.3.5 Sexuell läggning, könsidentitet och uttryck	35
3.3.6 Urfolk, nationella minoriteter och teckenspråkiga	37
Lästips	42

Kapitel 1 - Vad är mänskliga rättigheter?

1.1 Historia och framväxt

Starten för mänskliga rättigheter i modern tid brukar vanligtvis förläggas till andra världskrigets slut och bildandet av Förenta Nationerna år 1945. De fasor som de två världskriget hade inneburit gav impulserna till arbetet med att skapa ett internationellt regelverk för hur stater bör bete sig mot sina invånare. I den andan utarbetades FN:s *allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* som antogs av generalförsamlingen år 1948. Genom den allmänna förklaringen hade en stor del av världens stater enats om vissa förhållningsregler för interaktionen mellan en stat och dess medborgare, och mellan stater och människor i allmänhet. Den allmänna förklaringen är en deklaration, alltså en gemensam politisk viljeyttring som inte är direkt juridiskt bindande som sådan. Förklaringen har dock kommit att få mycket stor betydelse och betraktas idag som del av den internationella rätten för de mänskliga rättigheterna, vilken i sin tur är den del av det som kallas för folkrätt och som traditionellt reglerar förhållandena mellan stater i freds- och krigstider. Den internationella rätten för de mänskliga rättigheterna är en del av fredens folkrätt, tillsammans med havsrätt och bestämmelser för diplomatiska förbindelser, osv. Dessutom finns krigets folkrätt, som heter internationell humanitär rätt.

Den allmänna förklaringen kan alltså ses som startskottet för det internationella arbetet med mänskliga rättigheter. Visserligen hade hänvisningar till människors grundläggande rättigheter förekommit i olika länders konstitutioner och grunddokument före FN:s bildande. Till exempel hänvisas det i den amerikanska självständighetsförklaringen från 1776 till att människan är född med vissa okränkbara rättigheter, liksom i deklarationen om människans och medborgarens rättigheter som antogs av den franska nationalförsamlingen 1789. Men dessa var knutna till nationellt medborgarskap och var i praktiken mycket begränsade. På liknande sätt har referenser till människans speciella värdighet och som innebär att hon inte bör utsättas för olika former av kränkningar förekommit långt tillbaka i tiden och i olika religiösa och kulturella sammanhang. Dock så måste den breda internationella uppslutningen kring mänskliga rättigheter som FN:s allmänna förklaring utgör ses som något nytt.

Under de år som följde på antagandet av den allmänna förklaringen pågick arbete med att försöka ge rättigheterna i artiklarna i förklaringen en rättsligt bindande form. En internationell konvention är ett avtal mellan olika stater där staterna förbinder sig till vissa saker, avtalet kan handla om olika saker och förekommer inom olika områden i den internationella rätten. Tanken var nu att man skulle författa en konvention på människorättsområdet. Det var ett arbete som leddes av FN:s kommission för mänskliga rättigheter. Arbetet drog dock ut på tiden och först år 1966 kunde *konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter* och *konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* antas. Att det blev två konventioner istället för en brukar förklaras med att FN:s medlemsländer inte kunde enas om hur man skulle se på de ekonomiska, sociala och

kulturella rättigheterna – skulle de förstås som direkt utkrävbara rättigheter eller snarare betraktas som målsättningar för länderna att sträva mot? Det senare är en uppfattning som alltmer kommit att utmanas och idag framhåller FN att alla mänskliga rättigheter ska förstås som en odelbar helhet.

Därefter har arbetet fortskridit med att utveckla fler konventioner på människorättsområdet. Det har då inriktats alltmer mot att ta sikte på olika grupper eller områden där skyddet från de mänskliga rättigheterna har behövt förstärkas. Ett tidigt exempel på detta är *konventionen som förbjuder alla former av rasdiskriminering*, förkortad ICERD, som antogs av FN redan 1965. I nuläget finns det nio så kallade "kärnkonventioner", alltså särskilt viktiga konventioner inom människorättsområdet. (Mer om dessa i avsnittet "Vilka rättigheter finns det?").

Samtidigt som arbetet med mänskliga rättigheter fortskridit inom FN så har regionala system för att stärka mänskliga rättigheter vuxit fram i olika delar av världen. I Europa finns exempelvis Europarådet, som 1950 antog den *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*, EKMR. Konventionen är unik genom den möjlighet att prova efterlevnaden av staternas åtaganden som finns genom Europadomstolen för mänskliga rättigheter, som är baserad i Strasbourg.

Europakonventionen är sedan 1995 del av svensk rätt och ska tillämpas direkt av domstolarna. Även EU-fördragen befäster flera mänskliga rättigheter, såsom frihet från diskriminering och skydd av personlig data. Europakonventionen är också en del av EU:s allmänna principer, och alla myndigheter ska därför följa denna när de tillämpar EU-rätt. Sedan Lissabonfördraget trädde i kraft år 2009 är Sverige, liksom andra EU-medlemmar, bunden av *Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna*, som ibland även kallas för EU-stadgan. Stadgan innehåller en omfattande lista över rättigheter. Dess tillämpningsområde är dock mer restriktivt än Europakonventionens, eftersom EU-stadgan endast kommer i fråga när EU-reglerade sakfrågor står på spel. Europakonventionen har alltså ett mycket vidare tillämpningsområde samt vid fler situationer.

1.2 Hur fungerar mänskliga rättigheter?

1.2.1. Alla människor har rättigheter

Det sägs ofta att mänskliga rättigheter är universella. Med universalism eller universalitet menas allmängiltighet, alltså att de mänskliga rättigheterna gäller lika för alla människor. I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna slås det i artikel 2 bland annat fast att: "Var och en är berättigad till alla de rättigheter och friheter som uttalas i denna förklaring utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt". De mänskliga rättigheterna gäller alltså för alla människor utan undantag. Dock är det, som vi ska återkomma till nedan, FN:s medlemsstater som är ansvariga för att rättigheterna respekteras för dem som befinner sig inom statens territorium. Dock så kompliceras den universella tillämpligheten, det vill säga att de mänskliga rättigheterna gäller för alla, av att staterna i vissa fall får göra skillnad mellan medborgare och icke-

medborgare och att det är staterna som ytterst avgör vem som har rätt att befinna sig inom deras gränser. Detta blir särskilt tydligt när det gäller flyktingars och migranternas mänskliga rättigheter, vilket senare tids politiska diskussioner tydligt visat på. Det är dock viktigt att påpeka att även om staterna är suveräna i den betydelsen att det ytterst är de som avgör landets lagar och regler så innebär ändå mänskliga rättigheter att de personer som befinner sig i landet, icke-medborgare, inte får behandlas på ett godtyckligt eller diskriminerande sätt.

En viktig aspekt av att de mänskliga rättigheterna är universella är förstås förbudet mot diskriminering, mer om vad det innebär kommer längre fram i texten.

Det system till skydd för mänskliga rättigheter som vi har idag och som bygger på att det är staternas ansvar att respektera och tillgodose rättigheterna för människor inom landet har vissa tydliga begränsningar. Trots detta kan man ändå hävda att det är ett enormt framsteg jämfört med tidigare historiska perioder då människors grundläggande rättigheter inte getts detta breda internationella erkännande. Vägen till att vi på allvar ska kunna tala om mänskliga rättigheter för alla människor är förstås lång och det finns flera tecken som ger anledning till oro vad gäller de mänskliga rättigheternas status globalt sett. Därför är det viktigare än någonsin att arbeta aktivt för att upprätthålla respekten för mänskliga rättigheter, och att utmana alla tendenser till begränsningar av människors rättigheter och friheter.

Likafullt är det viktigt med medvetenhet om att projektet med de moderna mänskliga rättigheterna hela tiden har dragits med problem vad gäller deras universella räckvidd. Till exempel kunde ju den allmänna förklaringen antas av länder som samtidigt var kolonialmakter och som inte erkände de mänskliga rättigheternas giltighet för invånarna i kolonierna. Här spelade dock arbetet med rasdiskrimineringskonventionen en viktig roll genom att den så tydligt tar ställning för alla folks rätt till självbestämmande och därmed kritiserade det koloniala system som fortfarande rådde i flera delar av världen då den antogs (1965). Idén om alla människors lika rättigheter har varit politiskt sprängstoff och har använts i flera kamper för befrielse och för politiskt och socialt erkännande. Samtidigt är det viktigt att de som lyfter fram brister i systemen till skydd för mänskliga rättigheter tas på allvar och att deras kritik både får höras och kan leda till förändringar. Annars finns risken att hela projektet med mänskliga rättigheter ytterst framstår som en form av imperialism där mäktiga stater tvingar sin vilja på strukturellt sett svagare länder och stater. Först när sådan kritik får utrymme kan mänskliga rättigheter med rätta benämnas som ett globalt samarbetsprojekt med potential att ge människor världen över möjlighet till bättre liv.

1.2.2. Mänskliga rättigheter som lagar och regler

Inom FN-samarbetet har alltså en rad konventioner om mänskliga rättigheter utarbetats. Men vad är en konvention och hur "funkar" den? En konvention är en form av traktat, och traktater är skriftliga internationella överenskommelser (avtal) som styrs av internationell rätt. De ingås traditionellt mellan stater, men kan även slutas mellan stater och internationella organisationer. När en konvention förhandlats fram och antagits av FN

behöver den först signeras och sedan även ratificeras av staterna för att bli rättsligt bindande för den staten i fråga. *Ratificering* är en term som används inom folkrätten och betyder att en regering fattar beslut om att godkänna en traktat med en annan stat eller organisation. I Sverige måste folkets företrädare, d.v.s. riksdagen, bestämma om Sverige ska ställa sig bakom en konvention. Detta eftersom konventioner, särskilt på människorättsområdet, ofta medför att svensk rätt behöver förändras.

Sverige tillhör de länder som brukar kallas för dualistiska i sin syn på hur internationella konventioner kommer att påverka den nationella rätten. Detta innebär att det krävs någon form av beslut i riksdagen för att en konvention ska införlivas, dvs kunna åberopas och användas i nationell rätt. Dock är Sverige som stat bunden av konventionen i fråga även om det inte fattats något beslut om införlivande. Stater som praktiserar någon form av dualism kan använda olika metoder för att införliva en konvention i det nationella systemet: transformation, inkorporation eller konstaterande av normharmonier. *Transformation* innebär att man skriver om delar av konventionstexten och på så sätt inkluderar vissa delar av innehållet som del i svenska lagar. På så sätt anpassar man den till övrig svensk rätt. Till exempel har vissa delar av Barnkonventionen sedan tidigare transformerats till svensk rätt, genom att principen om barnets bästa förts in i flera olika inomstatliga, alltså svenska lagar. *Inkorporation* innebär att hela innehållet i konventionen blir till en svensk lag som sådan, med ett eget nummer. Det har riksdagen gjort med Europakonventionen (1995) och numera även Barnkonventionen (2020). Ibland kan riksdagen komma fram till att svensk rätt redan uppfyller de krav som konventionen ställer. Riksdagen konstaterar i detta fall att "*normharmonier*" råder.

Det är ytterst sett staten som ska respektera samt garantera alla de mänskliga rättigheter som slås fast i en konvention. Det innebär att det i de flesta fall inte finns någon högre auktoritet att vända sig till. Dock har man inom FN-samarbetet kommit överens om ett övervakningssystem för de mänskliga rättigheterna som bygger på att staterna granskar varandra och ger kritik då någon stat uppfattas ha brutit mot sina konventionsåtaganden. Övervakningen sker i lite olika former. Bland annat har vi den mekanism som på engelska kallas *Universal Periodic Review*, ofta förkortat UPR, och som genomförs av FN:s råd för mänskliga rättigheter i samarbete med FN-medlemsstaterna. Den allmänna periodiska granskningen, eller UPR-processen, bygger på att alla länder med jämna mellanrum (vart fjärde år) lämnar rapporter om det allmänna människorättsläget i landet. Här har även icke-statliga organisationer och grupper som verkar inom människorättsområdet möjlighet att lämna in s.k. parallellrapporter eller skuggrapporter där de ger sin bild av läget i landet. Svenska kyrkan har deltagit i de två sista granskningarna av Sverige, 2015 och 2020 där vi särskilt drivit frågor om ursprungsbefolkningen samerna, konvertiters rättigheter, barns rätt till familjeåterförening med sina asylsökande föräldrar, samt frågan om diskriminering och rasism mot religiösa minoriteter i landet. Sverige erhöll även rekommendationer kring dessa frågor av medlemsländerna i januari 2020.

Ytterligare en övervakningsfunktion finns genom de olika konventionskommittéer som finns knutna till varje central MR-konvention. De granskar hur väl staterna lever upp till sina åtaganden samt kommer med rekommendationer och ger allmänna råd om hur konventionsartiklarna ska tolkas. Flera av dessa kommittéer har även rätt att ta emot och pröva klagomål från enskilda personer. Deras bedömningar är dock inte bindande.

Dock är möjligheter till sanktioner om en stat bedöms bryta mot sina åtaganden på människorättsområdet små. Det internationella systemet bygger på att staterna granskar varandra och ger kritik då man uppfattar att kränkningar begåtts eller då det finns brister. Det är sedan den stat som utpekats som skyldig till dessa som ansvarar för att vidta åtgärder och komma till rätta med problemet. Endast domar från de särskilda MR-domstolarna så som Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna samt Interamerikanska domstolen för mänskliga rättigheter är rättsligt bindande för en stat, förutsatt att en stat på förhand deltar i ett sådant system.

På regeringens hemsida om mänskliga rättigheter går det att läsa mer om vilka konventioner inom människorättsområdet som Sverige har ratificerat och hur arbetet med mänskliga rättigheter i Sverige ser ut. Kortfattat kan nämnas att mänskliga rättigheter finns upptagna i flera olika svenska lagar, däribland i grundlagen Regeringsformen. Som nämndes ovan är det så att även om Sverige inte införlivat en viss konvention så är staten som helhet fortfarande bunden av de åtaganden man gjort genom att ställa sig bakom (ratificera) konventionen.

1.2.3. Mänskliga rättigheter som etik:

Mänskliga rättigheter handlar alltså tydligt om lagar och regler och om hur dessa ska efterlevas. Mänskliga rättigheter handlar också på ett tydligt sätt om vissa grundläggande värderingar som bör vägleda politiska beslut och hur samhället praktiskt utformas. Här finns alltså en etisk dimension där mänskliga rättigheter djupast handlar om hur vi ser på människan och vad som får göras mot henne. I artikel ett i FN:s allmänna förklaring står det: "Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap." De mänskliga rättigheterna är alltså tänkta att slå vakt om alla människors lika värde. Idén om universalism inom etiken innebär att normer och värden för att vara moraliska sådana bör gälla överallt och för alla. Detta perspektiv innebär kritik av sociala konventioner och bruk som utestänger vissa grupper eller lär att endast vissa gruppers intressen är värda att ta i beaktande. Idén om mänskliga rättigheter lär att det moraliska ansvaret inte kan begränsas till vissa grupper, ofta de som står oss själva närmast, utan att vi faktiskt måste visa hänsyn för alla människor då rättigheterna gäller överallt, alltså oavsett geografisk plats, social ställning eller börd, ras, kön etc.

Anledningen till att de mänskliga rättigheterna anses ha både universell räckvidd och hög prioritet är alltså att de motiveras av den grundläggande etiska principen om alla människors lika värde och vi ska längre fram i texten återkomma till hur denna kan förstås. Här kan det vara viktigt att påpeka att idén om alla människors lika värde är en etisk princip eller ett

moraliskt ideal. Det vill säga att den ger uttryck för hur något bör vara, den beskriver inte hur det faktiskt är. När vi ser oss omkring i samhället, eller går till våra egna erfarenheter för den delen, så blir vi smärtsamt medvetna om att människovärdet hos andra och oss själva alltför ofta utsätts för kränkningar. Förhoppningsvis kan vi använda sådana insikter och erfarenheter till att kritisera de olika beslut och praktiker som leder till att människors lika rättigheter inte respekteras. Moralisk reflektion kan då bli ett kritiskt redskap i kampen för alla människors lika värde och rättigheter.

1.2.4. Förbud mot diskriminering

Människovärde och alla människors lika värde har ett nära samband med icke-diskriminering. Icke-diskriminering är en central människorättsprincip. I alla kärnkonventioner inom människorättsområdet finns ett förbud mot diskriminering kopplat till konventionsrättigheterna. Ibland har det föreslagits att icke-diskriminering utgör en universellt accepterad norm som vi kan utgå från då vi arbetar för och med mänskliga rättigheter. Likabehandlingsprincipen som grundläggande i den internationella rätten för mänskliga rättigheter får alltså följden att vi bör motverka alla former av diskriminering.

Samtidigt är det nog så att vi här att göra med en norm vars tillämpning med nödvändighet kommer att skilja sig åt i olika fall. På ett formellt plan handlar icke-diskriminering om att personer ska behandlas på ett likvärdigt sätt, när de befinner sig i samma situation och att ingen upplever sig bli missgynnad eller kränkt på grund av exempelvis, religion, kön, eller funktionsnedsättning. Samtidigt är det svårt att i en formell definition att en gång för alla säga vad icke-diskriminering faktiskt innebär och vi bör vara uppmärksamma på att nya erfarenheter av diskriminering också måste kunna få påverka anti-diskrimineringsarbetet. Därför bör människor som på olika sätt upplevt och upplever diskriminering ges möjlighet att komma till tals så att vår bild av diskriminering därmed kan vidgas på ett dynamiskt vis. Arbete mot diskriminering kräver därför involvering av dem vars rättigheter det rör sig om. Detta är en central utgångspunkt inom de metoder som kallas för rättighetsbaserade. Vi ska återkomma till detta längre fram i texten.

I Sverige finns diskrimineringslagen (SFS 2008:567) som syftar till att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Dessa brukar kallas för de olika diskrimineringsgrunderna. Lagen gäller inom flera olika samhällsområden och pekar ut olika former av diskriminering.

Diskriminering innebär i lagen mening att en person behandlas sämre än en annan person som befinner sig i en jämförbar situation behandlas. Det handlar alltså om att en person blir missgynnad eller kränkt. Dessutom måste denna behandling ha ett samband med någon av diskrimineringsgrunderna. Om en händelse utgör diskriminering beror därför på den enskilda situationen. Exempelvis utgör det typiskt sett diskriminering om en lärare hånar en elev för att hon bär slöja; om en bank nekar en person ett lån för att hen anses vara för gammal.

Den svenska lagen förbjuder sex former av diskriminering: direkt diskriminering, indirekt diskriminering, trakasserier, sexuella trakasserier, diskriminering i form av bristande tillgänglighet, samt instruktioner att diskriminera. Den svenska diskrimineringslagen gäller endast inom vissa samhällsområden. Bland annat gäller den inom utbildningsväsendet, arbetslivet, varor, tjänster och bostäder, socialtjänst, hälso- och sjukvård, socialförsäkringssystemet, etc.

Tanken att de mänskliga rättigheterna slår vakt om *allas lika värde* får alltså följderna att vi bör motverka alla former av diskriminering. Som nämndes ovan är det trots de lofvärda orden i FN:s allmänna förklaring långt ifrån alla personer vars mänskliga rättigheter getts faktiskt erkännande. Här har till exempel anti-rasistiska, feministiska och funktionshindersrörelser pekat på att talet om lika värde och rätt måste kompletteras med erkännande av de former av diskriminering och exkludering som olika grupper utsätts för. Allas lika värde blir då ett kritiskt perspektiv som ger möjlighet att identifiera olika former av exkludering. Det blir också tydligt att idén om likabehandling inte sällan kräver olika och riktade insatser för att motverka de speciella former av diskriminering som olika grupper mer systematiskt utsätts för, så kallad strukturell diskriminering.

1.2.5 Vilka mänskliga rättigheter finns?

De mänskliga rättigheterna berör många delar av livet och flera olika samhällsområden.

Som nämndes ovan så brukar man säga att det finns nio kärnkonventioner inom FN gällande mänskliga rättigheter. *Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor* (CEDAW) antogs år 1979, *Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning* (CAT) antogs 1984, *Konventionen om barnets rättigheter* (CRC) antogs 1989, *Konventionen om migrantarbetares rättigheter* (CMW) 1990. 2006 antogs *Konventionen till skydd för alla människor mot påtvingade försvinnanden* (CED) samt *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (ICRPD). Sverige har varken ratificerat CMW eller CED, något som har påpekats av andra FN-stater i många rekommendationer till Sverige under senaste UPR-cyklerna.¹

Tidigare har det talats om olika generationer av rättigheter. Det har dock varit en uttalad ambition att komma bort från dessa uppdelningar inom FN-samarbetet. Numera är det en vedertagen princip att de mänskliga rättigheterna ska förstås som en odelbar helhet. Här understryks att genomförandet av en rättighet ofta är beroende av flera andra och att ett fullvärdigt människorättskydd innebär att alla mänskliga rättigheter respekteras. Mänskliga rättigheter kan även på ett mer pedagogiskt plan ses utifrån sin *positiva eller negativa dimension*. Varje mänsklig rättighet har vanligtvis båda dimensionerna. Den *negativa dimensionen* innebär att staten, som huvudsaklig aktör som garanterar att en mänsklig rättighet uppfylls, ska ta ett steg tillbaka och låta personerna åtnjuta sin mänskliga rättighet,

¹ För en aktuell lista över de konventioner och tilläggsprotokoll som Sverige ratificerat se: <http://www.manskligarattigheter.se/Media/Get/303/konventioner-om-manskliga-rattigheter-som-sverige-har-undertecknat-pdf>

till exempel som i fallet av religionsfriheten samt i åsiktsfriheten. Staten ska på detta sätt *respektera* ett fritt utövande av rättigheten. Å andra sidan finns det situationer när staten aktivt måste gå in och garantera att ett fritt utövande av rättigheten kan komma till stånd och upprätthålls, till exempel när staten genom polis och rättsväsende måste skydda personer samt religiösa samfund från hot eller våld. Då inträder den *positiva dimensionen*. Klassiska rättigheter som brukar ha en stark negativ dimension är rätten att inte utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling samt rätten till liv. Där måste staten framförallt respektera denna rätt och avstå från att utsätta personer för sådan behandling. Å andra sidan kan det kräva en del positiva åtgärder från staten genom att aktivt instruera sina agenter i hur människor ska behandlas, samt att garantera att personers rätt till liv inte kränks i statens vård samt i samhället. Rätten till utbildning samt till hälsa och sjukvård är typiska exempel på mänskliga rättigheter som kräver ett mer aktivt agerande av staten, genom att den träder in och garanterar dessa, bygger sjukhus, skolor samt ser till att alla får rätt till dem.

När man till exempel talar om olika gruppers mänskliga rättigheter så poängteras att det inte rör sig om speciella rättigheter utan om samma mänskliga rättigheter som gäller för alla människor. Men på grund av diskriminering och andra hinder i samhället behövs det tydliggöras vilka särskilda insatser och åtgärder staterna måste vidta för att människor som tillhör en viss grupp ska få sina mänskliga rättigheter respekterade på samma villkor som andra, starkare grupper.

Det finns förstås ytterligare viktiga människorättsdokument utöver de kärnkonventioner som antagits inom FN. Exempel på sådana är urfolksdeklarationen (UN DRIPS), ILO:s konvention 169 om ursprungsfolk och stamfolk, den europeiska sociala stadgan och FN:s flyktingkonvention (se mer om några av dessa i avsnittet nedan om olika rättighetsområden som aktualiseras inom kyrkans verksamheter).

Om rättigheterna i FNs allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna: FN:s allmänna förklaring innehåller 30 artiklar som bland annat slår fast att var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet, att ingen får hållas som slav, eller utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Förklaringen stadgar även rättigheter som har samband med vad det innebär att leva i en rättsstat, som till exempel rätten till en rättvis rättegång och att inte utsättas för godtyckliga gripanden. Vidare stadgas rätten att röra sig inom ett lands gränser och rätten att lämna ett land, men även rätten att söka asyl i ett land och att ha en nationalitet. Vidare fastslås rätten till att fritt ingå äktenskap, rätten att inneha egendom och tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Politiska rättigheter och demokratiska rättigheter att delta i fria och allmänna val förekommer också. Rätt till social trygghet och en tillfredställande levnadsstandard; rätt till arbete med rätt till lika lön för lika arbete; rätt till utbildning och till kultur är exempel på ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter som är del i den allmänna förklaringen. Innebörden av dessa rättigheter har sedan förtydligats genom kärnkonventionerna.

1.3 Vad är kopplingen mellan mänskliga rättigheter och demokrati?

Det finns starka samband mellan mänskliga rättigheter och demokrati. Den centrala demokratiska principen om att makten utgår från folket har sitt ursprung i idén om att alla människor är lika i värde och rättigheter. Därmed har även alla människor rätt att delta på lika villkor i val genom den allmänna rösträtten samt möjligheten att bli folkvalda.

Det kan uttryckas som att varje människa har rätt till självbestämmande – det vill säga att hon har rätt att delta i beslutsfattande om angelägenheter som rör henne och hennes livssituation. Tanken är då att denna rätt till självbestämmande delvis garanteras genom ett demokratiskt styrelseskick där individer har möjlighet att delta och fatta beslut om det samhällets utformning och styrning eftersom de ju i allra högsta grad påverkar deras livssituation.

Att mänskliga rättigheter bäst respekteras, skyddas och främjas av en demokratisk ordning framstår som tydligt. I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och Europakonventionen finns flera rättigheter som kan sägas utgöra en grund i det demokratiska samhällsbygget. Det finns bland annat flera rättigheter som har tydlig koppling till ett demokratiskt beslutsfattande: åsikts- och yttrandefriheten, mötes- och föreningsfriheten och den allmänna rösträtten. Men demokratis förverkligande är beroende av fler rättigheter, till exempel är rätten till utbildning avgörande för det demokratiska samhällets utveckling och fortbestånd. Därutöver krävs att människor har tillgång till vissa grundläggande ekonomiska och sociala rättigheter som kan sägas ge en viss basnivå av materiell standard för att utöva sina politiska rättigheter, såsom rätt till deltagande i demokratiska processer.

Samtidigt som dessa samband existerar så finns det också punkter där demokrati och mänskliga rättigheter kan sägas utmana varandra. Mänskliga rättigheter anger vad som får och bör göras mot individer och grupper av människor. På så vis sätter de gränser för statens maktutövning, och vittnar om vad som är nödvändigt för att individers lika värde och värdighet ska respekteras. Mänskliga rättigheter utgör därför begränsningar av majoritetens makt och anger ramar för vilka beslut man får fatta i en demokrati. I en demokrati som bygger på mänskliga rättigheter ska minoriteters rättigheter respekteras av majoriteten. Legitim maktutövning i ett demokratiskt samhälle förutsätter därmed grundläggande respekt för alla individers *lika rättigheter*.

En annan spänning mellan mänskliga rättigheter och demokrati består i idén om ett demokratiskt folk eller ett *demos*, det vill säga idén om att en demokrati utgörs av en avgränsad grupp individer som fattar beslut om det som är gemensamt för dem. Men idén om alla människors lika värde och rättigheter är universell, d.v.s. den tar inte hänsyn till nationalitet eller annan grupptillhörighet. Alla har mänskliga rättigheter oavsett medborgarskap. Mänskliga rättigheter utmanar därför idén om att staten endast har ansvar för sina medborgare.

Kapitel 2 - Varför ska Svenska kyrkan arbeta med mänskliga rättigheter?

2.1 Människans värde och kristen människosyn

Till grund för kyrkans engagemang i och för mänskliga rättigheter ligger en bestämd syn på människan som en värdig och älskad varelse. Det är en kristen människosyn där människan ses som skapad till Guds avbild och därigenom har både rättigheter och ansvar för skapelsen.

En människosyn är en uppsättning antaganden om vad som utmärker människan som en biologisk, social och existentiell varelse och svarar på frågor som: vad styr människans handlande? Hur ska vi förstå människans roll i tillvaron, har hon ett särskilt ansvar? Människosyn och människovärde hänger ihop på så vis att idéer om människovärde påverkar vår människosyn.

När vi funderar över vad människovärdet kan sägas bestå i bör utgångspunkten vara att det är något som vi alla har del i genom att vi är människor. Det bör alltså ses som knutet till vår existens som människor, och inte till våra olika funktioner eller egenskaper. Kristen tro befäster att varje människa är skapad till Guds avbild och därigenom har ett oändligt värde och en form av inneboende värdighet som inte är beroende av några yttre omständigheter.

Liknande formuleringar finns i inledningen till FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Där står det att "Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter". Det är en viktig kvalificering, människovärdet är något som tillkommer alla människor i lika stor utsträckning. Människors lika värde ger upphov till lika rättigheter som ska respekteras universellt.

Men talet om alla människors lika människovärde utesluter inte möjligheten att inom ett visst sammanhang värdera eller rangordna människors egenskaper, lämplighet eller kvalifikationer. När vi talar om människors lika värde så handlar det inte om deras betydelse för oss. Det är högst förståeligt att de människor som står oss närmast också betyder mest för oss, har störst värde för oss. Här kan skillnaden mellan instrumentellt värde och egenvärde vara viktig att lyfta fram. Med egenvärde menas att något har värde i sig självt, och inte får sitt värde genom sin relation till något annat. Instrumentellt värde handlar om det värde som något har genom sin roll att främja något annat, något som kan ses som gott i sig självt. Självfallet har våra närstående ett eget värde, oavsett hur mycket de betyder för oss. Deras, och vårt, människovärde är oberoende av relationer till andra utan är något vi har del i på grund av att vi är människor. Inte heller talar vi om hur det faktiskt förhåller sig när vi säger att alla människor har ett lika och obestridligt människovärde. Långt ifrån alla människor behandlas värdigt eller som likar. Men människovärdet ger uttryck för hur det bör vara, inte för hur det faktiskt är, det är alltså ett ideal.

Ur kristet perspektiv är det ofta tanken att människan är skapad som läggs till grund för människovärdet. Att människan är skapad av Gud innebär att hon inte bara är till av en

slump utan är önskad och älskad av Gud. I en kristen människosyn är alltså tron på Gud som skaparen grundläggande. Gud står som upphov till hela tillvaron. Gud är skaparen och allt i skapelsen hör till och söker Gud. Människan är del av skapelsen och är skapad till och i Guds avbild. Att människan ses som skapad till Guds avbild innebär både att hon har en särställning och ett alldeles speciellt ansvar. I bibelns första kapitel (1 Mos 1:26-28) förekommer både orden "avbild" och "likhet" då det berättas om hur Gud skapar människan, men precis hur vi ska förstå innebörden i detta har varit föremål för diskussioner genom historien.

Vanligt har varit att beskriva människan som en förnuftsvarelse. Människan har då setts som en fri och rationell varelse med förmåga till nå insikt i Guds avsikt för skapelsen. Det finns mycket gott i en sådan syn på människan men betonandet av hennes rationella förmåga har ibland skett på bekostnad av andra mänskliga förmågor och känslor såsom omsorg och empati. Synen på vad det innebär att vara "förnuftig" har också varit snäv och har inte sällan inneburit att olika grupper av människor definierats som icke-rationella med följd att de inte setts som fullt ut mänskliga. Den typen av exkludering är förstås oacceptabel och bör motverkas. En hållbar kristen människosyn bör erkänna att människor djupast sett är både förnuftiga och relationella varelser som befinner sig i komplexa nätverk av beroende och omsorg om varandra. Vi bör därför värna människors autonomi och självbestämmande samtidigt som vi betonar att vi alltid är beroende av varandra för vår utveckling och välgång.

Att alla människor har ett inneboende, oförytterligt och lika värde innebär att alla människor har vissa fundamentala rättigheter som alltid bör respekteras. Varje människas unika värde är alltså grundläggande för mänskliga rättigheter.

2.2 Ska kyrkan vara politisk?

Frågan uppkommer inte sällan då kyrkan på olika sätt engagerar sig i samhällslivet. Ofta ställs frågan kritiskt med den underförstådda innebörden att kyrkan ägnar sig åt något hon inte borde, att hon ägnar sig åt något som ligger utanför hennes uppdrag. Men frågan kan också tolkas som ett genuint intresse för att ta reda på vad som ligger inom ramen för uppdraget att sprida evangelium och göra Guds vilja känd i världen. Vad som blir svaret på frågan beror på flera saker, till exempel vilken syn vi har på vad som är "politik" och hur kyrkan, och i vidare bemärkelse religiösa samfund, ska förhålla sig till det gemensamma livet i samhället.

Inom det som kallas för offentlig teologi är utgångspunkten att teologin och kyrkan har ett uppdrag att engagera sig i samhällsfrågor för att tillsammans med andra söka realisera ett gott samhälle. Precis vad ett sådant engagemang kan, och bör, bestå i har det rått mycket olika uppfattningar om och olika teologiska inriktningar har förordat mer eller mindre direkt inblandning i politiken. (Mer om detta står att läsa i inledningen till *Samhällsteologi: Forskning i skärningspunkten mellan akademi, samhälle och kyrka*)

I skriften *Kyrkan i det offentliga rummet* argumenterar Lutherska världsförbundet (LVF) för att kyrkans kallelse att verka i världen bör förstås som ett uppdrag att bidra till att det

offentliga rummet blir en rättvis plats för alla "en plats som ger lika tillträde till beslutsprocesser, som innebär trygghet också för de mest utsatta och där samverkan mellan olika grupper kan ske på ett meningsfullt sätt." Här använder man sig av den i luthersk tradition förekommande idén om att Gud styr på olika sätt i det andliga och i det världsliga regementet. I stora drag går denna idé ut på att Gud har två olika sätt att styra över eller ta hand om världen. I det andliga regementet är det centrala Guds glädjebud om människans rättfärdiggörelse. I det världsliga regementet är det rättvisa och ett stabilt system som garanterar fred i samhället som står i centrum. Som LVF påpekar så har denna idé ibland använts för att hävda att kyrkan inte ska engagera sig i politiska frågor. Detta fick olyckliga konsekvenser inte minst under nazi-regimen i Tyskland då flera ledande lutherska teologer argumenterade för kyrkans lydnad i förhållande till regimen, som sågs som en legitim samhällsordning i enlighet med Guds vilja. LVF riktar stark kritik mot en sådan tolkning av idén om Guds två regementen och menar att en annorlunda förståelse av dess innebörd är möjlig. Idén om att Gud styr på olika sätt i de två regementena kan då förstås som en uppmaning till kristna att frimodigt engagera sig i styret av samhället, i politiken, men inte göra det med ambition att dominera det världsliga regementet. Istället bör de bidra till samhällets välmående tillsammans med andra som söker det gemensamma goda.

Vår uppgift som kristna är alltså att arbeta för det gemensamma goda. Vi är kallade att värna skapelsen och våra medmänniskor däri, men också till att bidra till rättvisa samhällssystem som respekterar människors lika värde och rättigheter. Det beskrivs ibland som kyrkans diakonala uppdrag.²

Inom diskussioner om vad diakoni är och bör vara i kyrkan dyker inte sällan idén om kyrkan som röstbärare upp. Vad man då menar är att kyrkan har ett uppdrag, en kallelse, att ställa sig på människors sida, särskilt de människor som på olika sätt lever i utsatthet. Syftet med ett sådant engagemang är att peka på de strukturer och villkor som leder till ojämlikhet, fattigdom, ohälsa, marginalisering och kränkning av mänskliga rättigheter och att i samarbete med andra motverka dessa. Alla människor har rätt att leva liv som präglas av hopp och ska ges möjlighet att förverkliga sig själva som människa, inom ramen för en rättvis gemenskap. Rollen som röstbärare kan ta flera olika skepnader: att bistå enskilda personer i deras kontakter med det offentliga, samverka med myndigheter eller andra samhällsaktörer och engagemang i samhällsfrågor genom opinionsarbete. Opinionsarbetet kan sin tur ske på många olika sätt, exempelvis genom debattartiklar, upprop eller demonstrationer.³

Svenska kyrkan är sedan år 2000 separerad från staten men var dessförinnan en del av den offentliga delen av samhället. Som en del av myndighetssfären var kyrkan formellt ålagd att bidra till att Sveriges internationella åtaganden gällande mänskliga rättigheter respekteras. Som civilsamhällesorganisation har kyrkan förstås också ett ansvar att bidra till arbetet med

² Om kyrkans ansvar för att bidra till ett samhällsklimat präglat av respekt för demokrati, medmänsklighet och solidaritet se *Ett biskopsbrev om diakoni*, s. 62-64.

³ Se mer om detta i *Vägledning för diakoni i Svenska kyrkan*

mänskliga rättigheter, men detta tar lite annan form i nuvarande samhällsroll. Inom de internationella systemen till skydd för mänskliga rättigheter är det som bekant staten som ytterst sett ansvarar för att människors rättigheter respekteras. Det hindrar inte att andra samhällsaktörer, såsom kyrkor och andra civilsamhällesaktörer, aktivt bidrar till arbetet med en samhällskultur där respekt för mänskliga rättigheter är ett självklart inslag. Även i vår roll som medborgare och medmänniskor har vi förstås ett ansvar att inte bete oss på sätt som innebär att andra människors rättigheter kränks. Inom ramen för det som kallas ett rättighetsbaserat arbetssätt så beskrivs kyrkans roll ibland som möjlighetsgörare eller som moralisk skyldighetsbärare. Vi ska återkomma till hur detta kan förstås nedan.

2.3 Kyrkornas engagemang för mänskliga rättigheter

Idag framstår kyrkans engagemang för mänskliga rättigheter på många sätt som självklart. Men i ett historiskt perspektiv blir bilden förstås en annan. Kyrkor och religiösa ledare har, i likhet med andra samhällsaktörer, varit delaktiga i att människors lika värde kränkts. Inom vissa områden har kyrkorna till och med varit pådrivande i att inskränka eller motverka rättigheternas genomförande. Kritik mot mänskliga rättigheter har funnits och fortsätter att finnas inom kyrkorna, liksom i de andra stora religiösa traditionerna. Ofta har kritiken handlat om att man uppfattat mänskliga rättigheter som sekulära begrepp som utgår från en alltför individualistisk människosyn. Ytterligare kritik har fokuserat på att mänskliga rättigheter inte i tillräcklig utsträckning lyfter fram rättvisa. Här har religionerna, menar man, viktiga visioner om goda och rättvisa samhällen att lyfta fram ur sina traditioner.

Dock går det att skönja en tydlig trend där ställningstaganden för mänskliga rättigheter blir allt vanligare. Att mänskliga rättigheter har kunnat få ställning som globala normer är också till viss del beroende av det ökade stödet från de religiösa traditionerna. Till exempel så ställer sig de stora kyrkofamiljerna bakom de internationellt erkända mänskliga rättigheterna. Kyrkornas världsråd är jämgammalt med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, 1948, och organisationen var redan från starten aktivt engagerad i och för arbetet med mänskliga rättigheter. Redan 1946 bildades Commission of the Churches on International Affairs (CCIA), en organisation som skulle ansvara för kyrkornas relation till det nyligen bildade Förenta Nationerna. CCIA fick NGO-status⁴ inom FN-systemet och kom sedermera att ingå i Kyrkornas världsråd och har idag ett bredare fokus än enbart mänskliga rättigheter, som dock fortsätter vara ett särskilt fokusområde för organet. Lutherska världsförbundet har också tydligt tagit ställning för att mänskliga rättigheter utgör ett centralt område där man bedriver påverkansarbete globalt sett.

Rätten till tanke-, samvets- och religionsfrihet har förstås varit central för kyrkornas arbete med mänskliga rättigheter, men det har inte begränsats enbart därtill. Kyrkornas världsråd har ställt sig bakom principen om de mänskliga rättigheternas odelbarhet och bejakar de rättigheter som uttrycks i FN:s kärnkonventioner. Diskussioner har dock fortlöpande förts om hur mänskliga rättigheter ska relateras till andra för kyrkan viktiga begrepp såsom

⁴⁴ Non-Governmental Organization

värdighet och rättvisa. Idag instämmer alltför i påståendet att lika rättigheter för alla också handlar om social och ekonomisk rättvisa, både inom länder och globalt sett.

Både Kyrkornas världsråd och Lutherska världsförbundet deltar aktivt i de olika granskningssystem för mänskliga rättigheter som finns på den internationella arenan. Man författar till exempel parallellrapporter inom ramen för systemet med de återkommande periodiska granskningarna av FN-ländernas efterlevande av sina människorättsåtaganden. Svenska kyrkan lämnade nyligen tillsammans med Sveriges kristna råd och Samiska rådet i Svenska kyrkan in en parallellrapport inför Sveriges tredje UPR-granskning i FN, se ovan.

2.4 Vad innebär ett "rättighetsperspektiv/språk" för kyrkan?

Ibland kan man höra kritik som går ut på att kyrkan ägnar sig åt ämnen och frågor som uppfattas ligga utanför hennes uppdrag. Det har varit en återkommande kritik mot arbetet med mänskliga rättigheter. Argumentet har då varit att kyrkan förlorar sin identitet som kyrka, bland annat genom att hon talar ett språk som inte är hennes eget. Men innebär ett rättighetsperspektiv eller anammandet av mänskliga rättigheter verkligen att kyrkans "eget" språk blir mindre viktigt? Ett sätt att besvara den frågan är att peka på den fortsatta roll som ett språk grundat i den kristna traditionen har inom kyrkan. Att mänskliga rättigheter kommit att präglade kyrkans arbete i allt större utsträckning har inte inneburit att kyrkan övergivit sitt teologiska språkbruk i gudstjänst och i andra verksamheter. Dock så har mänskliga rättigheter kommit att bli ett viktigt sätt att kommunicera kyrkans engagemang, kanske framförallt i en internationell kontext.

Idag lever vi i ett pluralistiskt samhälle där många olika perspektiv och traditioner ska söka samsas och hitta sätt att leva tillsammans. I en sådan situation kan rättighetspråket, som i sin tur vilar på idén om alla människors lika värde, vara ett sätt att kommunicera över olika traditionsgränser. Kyrkan samverkar med flera andra aktörer i samhället och då kan det finnas en tydlig fördel i att kunna tala med varandra utifrån begrepp som vi alla kan göra oss en uppfattning om. Vi behöver därför inte se mänskliga rättigheter eller människorättspråket som något som konkurrerar med kyrkans traditionella sätt att tala om sitt uppdrag. Istället utgör det ett komplement och är något till vilket kyrkan kan bidra utifrån sin självförståelse. Människorättspråket kan fungera som en resurs (och/eller metod) för påverkansarbete i enlighet med den förståelse av kyrkans uppdrag som röstbärare som presenterades ovan. Längre fram ska vi återkomma till den metod som kallas för rättighetsbaserat arbete och hur den kan användas inom kyrkans verksamheter.

Mänskliga rättigheter är kanske något vi främst förknippar med andra länder och det arbete som kyrkan bedriver internationellt. Men de mänskliga rättigheterna gäller självfallet lika mycket i Sverige som någon annanstans. Även om Sverige på många sätt är ett föregångsland vad gäller mänskliga rättigheter så finns det områden där det svenska samhället fallerar i att behandla alla människor som lika i värde och rättigheter. Att vända blicken mot det egna och att kunna vara självkritisk är därför en viktig del i att mänskliga

rättigheter ska respekteras fullt ut även i vårt samhälle. Som vi var inne på i ett tidigare avsnitt är det även viktigt att lyssna på de som riktar kritik mot hur mänskliga rättigheter används, eller inte används, i samhället. Kyrkan behöver också ta sådan kritik på allvar och fråga sig hur väl vi lever upp till de krav som övertygelsen om alla människors lika värde och rättigheter ställer på oss. Ett människorättsperspektiv som underbyggs med hjälp av olika resurser ur vår teologiska tradition kan vara ett verktyg i både självkritik och i arbetet för ett bättre samhälle.

2.5 Teologiska resurser för mänskliga rättigheter

Här presenteras olika teologiska motiv och utgångspunkter som svar på frågan ”varför” kyrkan ska arbeta med mänskliga rättigheter. Syftet är alltså att genom några teologiska reflektioner ge resurser till engagemanget för mänskliga rättigheter. Dessa reflektioner bygger på och fördjupar i viss mån tidigare avsnitt i texten, till exempel det om människosyn och synen på kyrkans roll i det gemensamma samhällslivet. Övertygelsen om att vi är skapade till Guds avbild och att detta i lika grad gäller för vår nästa är central inom kristen teologi, och har särskild betydelse för teologiska ställningstaganden för mänskliga rättigheter. Budet om att älska vår nästa såsom oss själva är också en grundläggande komponent i en teologisk förankring av mänskliga rättigheter, budet som radikaliseras av Jesus svar på frågan om vem som är vår nästa (Luk 10:25-37). Detta ligger till grund för kyrkans uppdrag i världen, där Jesus vittnesmål om Gudsriket inspirerar till handling för en bättre värld. Ett sätt att tolka det uppdraget är att bidra till rättvisa samhällen där mänskliga rättigheter respekteras. Låt oss utveckla dessa motiv ytterligare.

2.5.1 Skapade till värdighet och ansvar

Som vi varit inne på tidigare så är skapelsemotivet ett centralt teologiskt tema när vi talar om människovärde och alla människors lika rättigheter. Att vara del av en kristen gemenskap innebär att vi erkänner att varje människa är skapad av Gud i Guds avbild, och att människan som skapad har en likvärdig rätt att ta del av Guds gåvor i skapelsen. Detta perspektiv är grundläggande för kristen människosyn, och ger en grund för hur vi kan förstå talet om mänskliga rättigheter. Som kristna kan vi förstå mänskliga rättigheter som ett kall att arbeta för en helad skapelse och en värld där rättvisa och respekt för människovärde tas på allvar.

Att vi är skapade till Guds avbild tolkas ibland också som att vi är Guds medarbetare i skapelsen. Vi har bemyndigats med förstånd, vilja och fantasi som vi kan använda för vårt eget, andras och skapelsens bästa. Särskilt tydligt blir detta när vi ser skapelsen som ett ständigt pågående verk, till vilket vi människor kan bidra. I texterna i Bibeln som berättar om hur människan skapas så beskrivs också vår roll och vårt uppdrag i skapelsen. Det berättas nämligen om hur människan namnger djuren och växterna vilket kan ses som ett uttryck för vår delaktighet i skapelseverket. Det berättas också om hur människan blir satt i Edens trädgård för att ”bruka och vårda den”. Detta har ofta beskrivits som att människan är satt

att förvalta skapelsen. Ibland talar vi i kyrkan om världen som Guds hushåll där allt ingår och där människan har uppdraget att vara förvaltare.

Bibelns skapelseberättelser har inte sällan tolkats hierarkiskt där människan såsom "skapelsens krona" setts som en härskare med rättmätig makt över andra livsformer. Tanken på människan som förvaltare kan dock utmana sådana tendenser då att vara förvaltare innebär att ha ansvar för något vi inte själva äger och där vi ytterst måste svara inför någon annan, i det här fallet Gud, gällande hur vi agerat. Ansvaret vi fått är att sköta denna värld å Guds vägnar. Men det behöver inte betyda ett passivt förvaltarskap utan vi kan agera såsom aktiva medskapare.⁵ Vi är satta att utveckla det som finns, och ansvaret för världens välgång är lagt i våra händer. Här blir vårt ansvar för fred, klimat, resursfördelning och samhällsbygge tydligt. Utifrån tanken på oss som förvaltare kan skapelsen också förstås som en gåva från Gud. En gåva som ges till alla människor. Målet för våra mellanmänskliga relationer är en civilisation präglad av kärlek. När vi inte tar hand om vår jord, natur och våra medmänniskor, bryter vi mot Guds vilja och avsikt för skapelsen.

Skapelseperspektivet innebär en bestämd syn på tillvaron: livet är inte en slump utan det finns en avsikt inbyggd i själva verklighetens grund.⁶ Gud som har skapat hela världen älskar och vill alla människors väl. I Psaltarpsalm 139 kan vi läsa om hur ingen människa befinner sig utanför Guds handlandes räckvidd. Guds kärlek till skapelsen innefattar alltså alla människor men även den mångfald av liv som utmärker skapelsen. Därför är det viktigt att talet om människor som skapade till Guds avbild inte leder till att vi glömmer eller underbetonar att livet i skapelsen rymmer så mycket mer än bara våra relationer till andra människor. Skapelsen är en levande helhet där människan snarast kan ses som en del av livets stora väv. Livets mångfald och olikhet är därför inte något vi bör försöka förneka utan vi bör istället bejaka att helhet och enhet är möjlig trots, eller kanske hellre på grund av, den mångfald som världen visar prov på.

2.5.2 Jesus visar solidaritet med marginaliserade människor

Budskapet i Nya Testamentet är tydligt: Jesus identifierar sig med människor som befinner i samhällets periferi. I av texterna som beskriver den yttersta tiden så ställer Jesus ansvaret för dem som lever i utsatthet i centrum: Jag var hungrig och ni gav mig att äta, jag var törstig och ni gav mig att dricka, jag var hemlös och ni tog hand om mig, jag var naken och ni gav mig kläder, jag var sjuk och ni såg till mig, jag satt i fängelse och ni besökte mig. Utmaningen riktas till var och en av oss, vi har ett ansvar för våra medmänniskor som inte kan ersättas av stat eller samhället i stort.

Jesus bjöd in människor till gemenskap oavsett ålder, kön, social-, ekonomisk eller nationell status. Jesus agerande demonstrerar därigenom inte bara vikten av att alla människor får

⁵ Se till exempel Biskopsbrevet om klimatet där människor beskrivs som skapade medskapare.

⁶ Se mer om detta i SKR:s skrift om människovärdet

det de behöver utan ger också på ett djupare sätt uttryck för vilken typ av mänsklig gemenskap vi bör eftersträva – ett samhälle där alla kan delta och bidra ansvarsfullt till gemenskapen.

Jesus budskap gäller alla människor och det utmanar därför alla som vill göra gällande att människor inte är lika i värde och rättigheter. Den enda gränsdragning som görs är av dem som inte erkänner sig själva som skapade till Guds avbild och som därför också utesluter sig själva från den gemenskap som skapelsen utgör. På ett tydligt sätt kallar Jesus oss därmed att inse att vår nästa också är skapad till Guds avbild och att det får konsekvenser för hur vi bör behandla varandra.

Jesus sätt att bemöta människor i utsatthet och nöd visar på det ansvar vi har för varandra, och inte minst för människor som marginaliseras i och av samhället. På ett liknande sätt ger mänskliga rättigheter uttryck för det ansvar vi har för varandras välmående och utveckling och hur vi bör arbeta för att människor ges vägar ut ur ekonomisk och social utsatthet. Denna parallellitet visar på att arbetet för och med mänskliga rättigheter kan ses som ett sätt att söka realisera det som Jesus handlande bär vittne om.

2.5.3 Kyrkans uppdrag i världen och Gudsrikestanken

Kyrkan är kallad att verka för Guds rike i världen. Som vi såg ovan så förstås kyrkans diakoni ofta som ett uppdrag att stå upp för de människor som lever i utsatthet och som på olika sätt marginaliseras och förtrycks i och av samhället. Vårt uppdrag är därför att ta emot och ge vidare den överflödande och utgivande kärlek som vi tar emot från Kristus. Genom att leva liv där kärleken till nästan utgör centrum kan vi söka göra Guds vilja känd i världen. I detta spelar den heliga Anden en viktig roll - genom att dagligen låta Guds Ande forma oss till kärlekens tjänst för världen, för att söka förändra och förbättra det sociala samspel vi är skapade till.

I Herrens bön, genom orden "Låt ditt rike komma", ber vi Gud att förverkliga sitt goda rike. Inom befrielsesteologin pekar man på Gudsrikets innebörd för livet här och nu. Vårt liv präglas av dynamiken mellan ett "redan nu" och ett "ännu inte". Guds löften om det rike som skall komma kan inte tas till intäkt för passivitet inför lidande och orättvisa här och nu. Vi är alla kallade att verka för en bättre tillvaro där människors lika värde och rättigheter respekteras. Särskilt bör vi utmana de strukturer och system som leder till, och upprätthåller, orättvisa förhållanden i samhället och i världen. Det gäller i förhållande till medmänniskor, men även skapelsen i stort, inkluderat andra djur och naturen.

Kapitel 3 - Hur kan Svenska kyrkan arbeta för och med mänskliga rättigheter?

3.1 Ett rättighetsperspektiv i Svenska kyrkans verksamheter

Mänskliga rättigheter får numera anses utgöra en integrerad del av Svenska kyrkans språkbruk. Detta är i likhet med hur det ser ut hos de partners vi samarbetar med, i de nätverkskonstellationer och ekumeniska organ som vi ingår i. Ovan har vi reflekterat kring vad anammandet av ett rättighetsperspektiv och rättighetsspråk kan innebära för kyrkan. Vi lyfte då fram tanken att det inte rör sig om ett konkurrerande perspektiv eller språk utan snarast om begrepp och teman som kan komplettera det kyrkans språk som är grundat i den kristna traditionen. Här är övertygelsen även att kyrkan aktivt kan bidra till förståelse av vad de mänskliga rättigheterna innebär och hur vi kan motivera dem som giltiga för alla människor.

För församlingens del kan rättighetsperspektivet ses som ett sätt att utföra delar av den grundläggande uppgiften. Att utgå från mänskliga rättigheter kan då ses som en del i ett förhållningssätt gällande hur uppgiften ska utföras. Det handlar inte om att ta över ansvar från andra aktörer och instanser inom samhället utan om en insikt och ett erkännande av att mänskliga rättigheter utgör viktiga normer och ger uttryck för värderingar som kyrkan vill bidra till. Här är det viktigt att framhålla var grunden för vårt engagemang för mänskliga rättigheter finns: "Utgångspunkten för en kristen människas tjänst för sin medmänniska är kallelsen att älska sin medmänniska och ha särskilt ansvar för den som lever i utsatthet".⁷

I avsnittet "Ska kyrkan vara politisk?" lyftes det diakonala uppdraget fram där kyrkans uppdrag att stå upp för människors värdighet och rätt är centralt. Att anamma ett rättighetsperspektiv och att arbeta rättighetsbaserat innebär att vi förstår mänskliga rättigheter som en del av det diakonala uppdraget och att vi arbetar på ett sätt som främjar respekten av mänskliga rättigheter. Kyrkans uppdrag är som sagt inte att överta eller dela statens ansvar för mänskliga rättigheter. Däremot har kyrkorna en viktig roll som röstbärare och som möjliggörare så att människor stärks i sin kapacitet att själva utkräva sina rättigheter. Denna roll kan gestaltas genom flera olika insatser och verksamheter och det blir tydligt att den makt som kyrkan har i egenskap av att vara en väletablerad och i många avseenden inflytelserik samhällsaktör bör användas till gagn för människor som annars har svårt att få sin röst hörd. Kyrkan kan hjälpa genom att skapa arenor där människor kan få komma till tals och ge uttryck för de orättvisor eller kränkningar de utsätts för. Påverkansarbete är en viktig komponent i strävan efter att bidra till att människors rättigheter respekteras i samhället.

Det är just detta som ett rättighetsbaserat arbete syftar till. Så låt oss titta närmare på vad det är och vad det kan innebära för kyrkans del.

⁷ *Människors värde och värdighet: Om kristen människosyn*. Sveriges kristna råds skriftserie, nr 24, s. 31

3.2 Vad är ett rättighetsbaserat arbetssätt? Och hur kan rättighetsbaserat arbete inom kyrkan se ut?

Ett rättighetsbaserat arbetssätt har sin bakgrund i samarbetet inom FN. Det baseras på de erfarenheter som människor engagerade inom bistånds- och utvecklingsfrågor gjort under lång tid. Nämligen att arbete med och för människors rättigheter också måste utgå från dem vars rättigheter det handlar om. Särskilt viktigt blir detta när det finns tydliga maktrelationer som ofta är fallet när det handlar om bistånds- och utvecklingsarbete där externa aktörer arbetar för att hjälpa och bistå människor i ett lokalt sammanhang. Att involvera människorna vars rättigheter det gäller framstår då som helt centralt för att undvika att dessa personer reduceras till att bli mottagare av andras välvilja. Om utgångspunkten istället är att de är aktiva medarbetare med förmåga att förändra sin situation kan vi tala om ett paradigmskifte där människor istället för att ses som passiva mottagare av insatser ses som rättighetsbärare med rättmätiga krav att bli behandlade i enlighet med sina mänskliga rättigheter.

Arbetsättet har kommit att spridas till långt fler sammanhang än bistånds- och utvecklingsfrågor. Idag tillämpas arbetsättet och de perspektiv det utgår från hos både civilsamhällesorganisationer och myndigheter. Flera kyrkor var tidigt med på tåget och har utvecklat rättighetsbaserade arbetssätt och metoder inte minst för sitt internationella arbete. Men idag finns (som sagt) en allt större insikt om att mänskliga rättigheter inte bara är ett ämne för den internationella arenan utan också i allra högsta grad berör det egna livet och relationer i närsamhället. I linje med detta har allt fler aktörer i det svenska samhället börjat inse värdet av rättighetsbaserade arbetssätt för den egna verksamheten.

Ett rättighetsbaserat arbete kan på ett övergripande vis beskrivas som både ett *perspektiv* och ett *språk* samt som en *struktur eller metod* för hur arbete med människorättsrelaterade frågor kan bedrivas. Grundläggande för rättighetsbaserade arbetssätt är både en insikt om att mänskliga rättigheter måste prägla hela arbetsprocessen samt den tydliga rolltilldelning, och därigenom ansvarsfördelning, som görs mellan rättighetsbärare och skyldighetsbärare. Vi ska återkomma till vad arbetsättet som en metod innebär men det är här viktigt att kommentera vad som avses med "rättighetsbärare" respektive "skyldighetsbärare" (och hur dessa roller aktualiseras inom kyrkans verksamhet). En rättighetsbärare är helt enkelt den person vars mänskliga rättigheter det handlar i om ett visst sammanhang. I en grundläggande betydelse så är vi alla rättighetsbärare då vi alla har mänskliga rättigheter.

Tydligast blir kanske detta i vår kontakt med myndigheter och andra samhällsinstitutioner som ska realisera och främja vår välfärd. I dessa situationer är vi som privatpersoner rättighetsbärare och myndigheterna skyldighetsbärare då de i egenskap av del av det offentliga samhället är del av staten som ytterst sett är ansvarig för att människors rättigheter respekteras. I överförd betydelse kan vi prata om människor som deltar i kyrkans verksamheter som rättighetsbärare, då återigen, mänskliga rättigheter är något som tillkommer alla människor och ska respekteras i och av hela samhället. Anställda och ideella inom kyrkan får förstås inte kränka människors rättigheter men har inte på samma sätt som myndigheter och stat ett direkt ansvar för att mänskliga rättigheter respekteras. Ett sätt att tala om kyrkans ansvar för mänskliga rättigheter är att säga att även om kyrkan inte har ett

direkt ansvar för mänskliga rättigheter, på det sätt staten och dess olika institutioner har, så har kyrkan ett moraliskt ansvar att bidra till ett samhälle där rättigheter respekteras och främjas. Här handlar det alltså om en vilja att bidra till ett bättre samhälle där människor ges möjlighet att leva goda liv tillsammans.

Inom ett rättighetsbaserat arbetssätt söker man på ett systematiskt sätt identifiera grundorsakerna till att människors rättigheter inte respekteras. Detta för att möjliggöra för människor att kunna åstadkomma förändring genom att organisera sig och tillsammans utkräva sina rättigheter. Här finns alltså ett antagande om att de hinder som människor stöter på vad gäller att få sina rättigheter respekterade har en social och/eller politisk dimension och bör lösas kollektivt.

Som ett samlande perspektiv för hur arbete med mänskliga rättigheter kan bedrivas så lär det rättighetsbaserade arbetssättet oss att frånga synen på människor som söker sig till kyrkans verksamheter som "mottagare" och på anställda eller ideella som "givare". Detta beskrivs ibland som ett paradigmskifte där ett tidigare "välgörenhetsparadigm" överges till förmån för rättighetsperspektivet. Grundläggande här är övertygelsen om att människor själva tenderar att ha bäst och störst kunskap om sina liv och de olika problem de stöter på där. Därför är ett tydligt syfte med det rättighetsbaserade arbetet att rusta människor och stärka deras kapacitet att själva kunna utkräva sina rättigheter. Men också att låta dem vars rättigheter det gäller komma till tals gällande vilka utmaningar de står inför och vilka insatser de skulle önska från samhället för att komma till rätta med dessa.

Ett rättighetsperspektiv sätter tydlig fokus på frågor som handlar om makt genom att det söker synliggöra maktdimensioner och relationer. Mänskliga rättigheter handlar i stor utsträckning om makt: om hur makten ska begränsas och användas för att skapa samhällen där alla människors lika rätt och rättigheter värnas. Och just maktfrågor är något kyrkan behöver förhålla sig till i mötet med människor vars rättigheter på olika sätt kränks. Det kan innebära att låta berättelser och erfarenheter från rättighetsbärare påverka hur olika verksamheter utformas. Då tas människor på allvar och deras rättigheter främjas.

Ibland beskrivs detta som att rättighetsperspektivet söker tydliggöra och stärka människors egenmakt, det vill säga deras förmåga att själva påverka sin tillvaro och att bidra till att förändra sin livssituation. Att stärka människors egenmakt har därför kommit att beskrivas som ett tydligt syfte med församlingarnas olika diakonala verksamheter och insatser. Att rättighetsspråket bemyndigar och ger verktyg för att utmana makten och de strukturer och system som på olika sätt begränsar människors rätt och värdighet är därför en viktig utgångspunkt inom de rättighetsbaserade arbetssätten.

Det rättighetsbaserade perspektivet kan också ses som ett perspektiv eller utgångspunkt som samlar flera andra viktiga perspektiv som kyrkan vill bejaka. Social hållbarhet, barnperspektiv, jämställdhet, rättvisa etc.

Som en metod eller arbetssätt så utgår rättighetsbaserat arbete från att mänskliga rättigheter ska präglade samtliga steg i arbetsprocessen, det vill säga från planering via genomförande till uppföljningen av insatsen eller verksamheten. Detta kan också uttryckas som att mänskliga rättigheter ska finnas med i de mål som en verksamhet eller insats söker

uppnå, i de processer som väljs för genomförandet och då resultat av insatsen utvärderas. Men det handlar i allra högsta grad också om, som tidigare nämnts, att låta rättighetsbärarna komma till tals och att de tillåts påverka hur insatser som syftar till att främja deras rättigheter utformas.

Att arbeta rättighetsbaserat inom kyrkan kan därför innebära, utöver att rättighetspråket används, att verksamheter och insatser planeras och utförs med utgångspunkt i rättighetsbärarnas perspektiv – vad efterfrågar de och vad behöver de för att kunna arbeta för förändring av sin situation? Men kyrkan kan också arbeta för att stärka skyldighetsbärarnas förmåga att ta ansvar, och påpeka när så inte sker och när skyldighetsbärarna fallerar eller inte tar sitt ansvar. I boken *Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna* finns flera exempel på vad rättighetsbaserat arbete i kyrkans olika verksamheter kan innebära.⁸ Till exempel kan mänskliga rättigheter på ett tydligt vis präglade vårt påverkansarbete, både gällande hur vi argumenterar och hur vi agerar i olika frågor. Att biståndssökande människor ges möjlighet att vara med och beskriva problem och föreslå lösningar är ytterligare ett exempel. Att systematiskt arbeta med och för mänskliga rättigheter innebär att vi alltid analyserar orsakerna till att människors rättigheter kränks innan vi bestämmer vad vi ska göra. Fokus på den sociala eller politiska dimensionen av olika problem som människor möter innebär att ambitionen är mer än att bara hjälpa enskilda människor för stunden. Istället sätter vi fokus på orsakerna till problemen så att förbättringarna blir bestående och kommer alla människor till godo. Det rättighetsbaserade arbetet innebär också att de människor som har det svårast ska få sina rättigheter tillgodosedda och att anti-diskrimineringsperspektivet ska präglade all verksamhet.

Ett rättighetsbaserat arbetssätt kan alltså vara aktuellt för kyrkans del på flera sätt: i påverkansarbete; vid planering och utförande av verksamheter, speciellt i mötet med människor som befinner i särskilt sårbara situationer; vid arbete med strategier och prioriteringar för verksamhet då vi frågar oss hur de som verksamheten vänder sig till påverkas; när vi vid utvärdering och uppföljning frågar vad som blev resultaten ur ett rättighetsperspektiv. Här handlar det alltså återigen om att rättighetsperspektivet ska finnas med i hela processen, från problemformulering till utvärdering.

Om vi ska försöka oss på en lite mer schematisk beskrivning av processen så kan vi säga att rättighetsbaserat arbete börjar med identifiering och analys av vilken problematik det är vi har för handen och där det är avgörande att de som berörs deltar i och kan påverka problembeskrivningen. En sådan problembeskrivning tar fasta på vilka mänskliga rättigheter det är som kränks, och vilka grupper som utsätts. Vad får dessa kränkningar för konsekvenser och vad beror de på? Vad finns det för strukturella orsaker till att de uppkommit och vad går att göra för att komma till rätta med dem? Vems är ansvaret och vem kan agera för att åstadkomma förändring? Att sådana kritiska frågor ställs är avgörande för att man i ett nästa led ska kunna upprätta en handlings- eller strategiplan där det framgår vad som ska göras och av vem. Även i detta arbete bör rättighetsbärare involveras.

⁸ *Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna: introduktion och metoder* av Hanna Gerdes, Elisabeth Hjalmarsson, Carina Öjermo

Grundläggande för ett rättighetsbaserat arbetssätt är ju som sagt övertygelsen att människor själva har bäst kunskap om vilka problem de möter och därför också har värdefulla perspektiv gällande hur dessa problem kan avhjälpas. Även vid utvärdering och uppföljning av olika insatser och verksamheter bör rättighetsbärarna ha möjlighet att komma till tals. Uppnåddes syftet med insatsen? Vad kunde ha gjorts annorlunda för att bättre möta syftet?

Det är vanligt att tala om att ett rättighetsbaserat arbetssätt utgår från vissa grundläggande principer. Vi stöter på lite olika varianter på uppräknings i olika sammanhang men de flesta är ändå överens om att delaktighet, ansvarsutkrävande och rättssäkerhet, icke-diskriminering och transparens är grundläggande riktmärken för allt rättighetsbaserat arbete.⁹ Dessa principer ska prägla hela aktivitetskedjan, dvs från planering via genomförande till utvärdering och uppföljning. De är också centrala för identifiering av problem.

3.3 Olika rättighetsperspektiv som aktualiseras inom kyrkans verksamhet

Mänskliga rättigheter berör som sagt många delar av människors liv och aktualiseras inom flera samhällsområden. Som vi sett tar de olika människorättskonventionerna sikte på dessa olika områden men vissa instrument fokuserar även på olika grupper av människor och vad som krävs för att de ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter i lika utsträckning som andra. Här handlar det alltså om ett erkännande av att vissa grupper är utsatta för en särskild strukturellt betingad sårbarhet som är samhällets ansvar att motverka.

Svenska kyrkans medarbetare och ideella möter människor i högst olika omständigheter och livssituationer. Våra verksamheter och aktiviteter berör flera olika grupper som sinsemellan har väldigt olika behov och förutsättningar. Att arbeta rättighetsbaserat blir då ett sätt att ta dessa olika behov och förutsättningar på allvar och att söka bemöta människor som jämlikar och att i allt verka för att vårt människovärde upprätthålls.

Nedan följer en översikt av det arbete som sker i Svenska kyrkan inom några olika centrala människorättsområden eller rättighetsperspektiv. Genom att tala om områden eller perspektiv vill vi fånga in olika områden inom vilka frågor om mänskliga rättigheter aktualiseras på ett särskilt sätt och som har tydlig bäring på kyrkans verksamheter. Det finns givetvis andra perspektiv eller människorättsfrågor som är viktiga för Svenska kyrkan och som berör det vi gör på olika nivåer. De områden som listas nedan ska därför inte ses som en uttömmande lista utan som några exempel på områden där kyrkan genom församlingar, stift och nationell nivå har ett pågående arbete.

⁹ Se *Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna*, s. 26. Inom de internationella människorättsarbetena talas ibland om PANEL-principerna: Participation, Accountability, Non-discrimination and equality, Empowerment, Legality.

3.3.1 Kön, jämställdhet och sexuell utsatthet

Bakgrund

Mänskliga rättigheter gäller lika för både kvinnor och män. Dock ses detta inte alltid som en självklarhet och FN har särskilt uppmärksammat kvinnors rättigheter i Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, ofta förkortad CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) eller kvinnokonventionen. Konventionen antogs av FN år 1979 och ratificerades av Sverige 1980. Den trädde i kraft internationellt år 1981. 2006 hade 185 av FN:s medlemsstater ratificerat CEDAW, vilket motsvarar drygt 90%. Många konventionsstater har dock reserverat sig mot konventionen på ett sätt som kan sägas gå emot själva konventionens ändamål och syfte, nämligen att hindra att kvinnor utsätts för diskriminering i olika former. Konventionen kan därför sägas vara både vida spridd och kontroversiell.

Ett annat viktigt område vad gäller att uppnå lika mänskliga rättigheter för både kvinnor, män och icke-binära är sexuell och reproduktiv hälsa. Första gången som reproduktiv hälsa gavs erkännande som en mänsklig rättighet var dock under den internationella befolkningskonferensen i Kairo år 1994. Resultatet av konferensen var bland annat ett handlingsprogram om 243 rekommendationer där individers sexualitet och reproduktion stod i centrum. I handlingsprogrammet slogs det även fast att stater har ett ansvar att verka för jämställdhet och för att säkerställa att även ungdomar har tillgång till sexualupplysning, rådgivning och vård.

Ytterligare ett viktigt steg togs året därpå vid FN:s fjärde kvinnokonferens 1995 i Peking då man antog en gemensam handlingsplan med åtgärder inom tolv kritiska områden där kvinnor riskerar att utsättas för diskriminering antogs. I handlingsprogrammet slås det fast att kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter är en förutsättning för att de aktivt ska kunna delta i samhällets alla delar. Vidare beskrivs att kvinnors mänskliga rättigheter inkluderar rätten att själv bestämma över sin sexualitet, i frihet från våld, tvång och diskriminering. Flera länder reserverade sig dock mot olika delar av dokumentet, särskilt mot kvinnors sexuella rättigheter, frågan om aborter och flickors arvsrätt.

Konventioner, lagar och andra viktiga dokument

Kvinnokonventionen fastslår i sin tredje artikel att "Konventionsstaterna skall på alla områden, och särskilt på de politiska, sociala, ekonomiska och kulturella områdena, vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att säkerställa full utveckling och framsteg för kvinnorna och därmed garantera dem utövande och åtnjutande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på grundval av jämställdhet med männen."

I konventionen anges ett antal samhällsområden där särskilda insatser krävs för att garantera att kvinnors lika rättigheter respekteras och för att undvika att kvinnor

diskrimineras: i det politiska och offentliga livet, medborgarskap, utbildning, arbetsmarknad och arbetsliv, inom äktenskap och familjeliv, hälso- och sjukvård mm.

De rättigheter som ryms bakom förkortningen SRHR – från engelska ”Sexual and Reproductive Health and Rights” – finns inte formulerade som en helhet i en specifik människorättskonvention på detta område, däremot förekommer de i flera olika dokument, överenskommelser liksom som del av internationella människorättskonventioner inom både FN-systemet samt inom regionala människorättsystem. I CEDAWs artikel 16 återfinns rätten att fritt bestämma om antalet barn och hur tätt graviditeter ska följa. Även rätten till jämlikhet inom äktenskapet återfinns i CEDAW. FN:s kärnkonvention gällande ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), tolfte artikeln gällande rätten till hälsa, är också högst relevant för området.

Även konventionskommittéer har förtydligat att SRHR är en del av statliga och konventionella MR-förpliktelser, exempelvis att de är del av rätten till hälsa, art 12 ICESCR, samt rätten till liv i art. 6 ICCPR och förbudet mot tortyr. Exempelvis har ICESC övervakningskommitté (CESC) sin Allmänna kommentar nr 22 ang. sexuell och reproduktiv hälsa sett den som en del av rätten till hälsa enligt art. 12 ICESCR. Även Tortyrkonventionens övervakningskommitté har uttalat sig om att tvinga en kvinna att fortsätta en oönskad graviditet kan under vissa omständighet betraktas som tortyr.

Att alla människor i världen ska ha tillgång till sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter slås även fast i de globala mål som uttrycks i FN:s agenda 2030.

På regional nivå återfinns SRHR exempelvis i Montevideokonsensus, San Salvadorprotokollet, Belem do Parakonventionen om våld mot kvinnor (amerikanska systemet) samt i Istanbulkonventionen (Europarådet) och Maputoprotokollet (afrikanska systemet).

Centralt för detta område är alltså rätten till liv, hälsa, privatliv och till personlig integritet och säkerhet, samt icke-diskriminering, kvinnors och barns rättigheter som återfinns i ett flertal olika människorättskonventioner.

En definition av sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter ger den så kallade Guttmacher-Lancet-kommissionen, som också kommit att bli allmänt accepterad. Det är den definitionen som både Folkhälsomyndigheten och Sida utgår från: ”Sexuell och reproduktiv hälsa är ett tillstånd av fysiskt, känslomässigt, psykiskt och socialt välbefinnande i förhållande till alla aspekter av sexualitet och reproduktion, inte bara avsaknad av sjukdom, dysfunktion eller skada. Därför bör ett positivt förhållningssätt till sexualitet och reproduktion bekräfta den roll njutbara sexuella relationer, förtroende och kommunikation har för självkänsla och allmänt välbefinnande.”

SRHR som en del mänskliga rättigheter utgår från att alla människor har rätt att fatta beslut om sina egna kroppar och slår fast att alla bör ha tillgång hälso- och sjukvård och andra hälsofrämjande insatser som stödjer den rätten. Att människor har rätt till sexuell och

reproduktiv hälsa innebär att de respekteras i sin kroppsliga integritet, sitt privatliv och sitt personliga självbestämmande; har rätt att fritt få definiera sin egen sexualitet, inklusive sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck; avgöra om och när man vill vara sexuellt aktiv; välja sina sexualpartners; ha säkra och njutbara sexuella upplevelser; välja om, när och med vem äktenskap ska ingås; avgöra om, när och hur man vill ha barn och hur många barn man vill ha; under hela livet ha tillgång till information, resurser, tjänster och det stöd som krävs för att uppnå det ovanstående, utan risk för diskriminering, tvång, utnyttjade och våld.

Svenska kyrkans arbete med kön, jämställdhet och sexuell utsatthet

Svenska kyrkan arbetar på olika sätt för att alla människor ska kännas sig respekterade och trygga i kyrkliga sammanhang, oavsett kön, sexuell läggning eller könsuttryck.

Avsaknad av jämställdhet är ett erkänt hinder för social hållbarhet, utveckling och respekt för mänskliga rättigheter. Jämställdhet är både ett eget prioriterat område och ett integrerat perspektiv och nödvändigt analysinstrument i allt arbete i Svenska kyrkan. Svenska kyrkan möter många människor, barn och vuxna, i verksamheter och i svåra livssituationer. Det är ett stort förtroende som anställda, förtroendevalde eller ideella inte får missbruka.

Detta gör vi

- 1996 beslutade kyrkomötet att Svenska kyrkan på ett tydligare sätt skulle arbeta med att bemöta och förebygga sexuella övergrepp i kyrkliga sammanhang (OF1996:506). 1998 antogs "Riktlinjer för handhavandet inom Svenska kyrkan av situationer där människor såväl barn som vuxna blivit utsatta för sexuella övergrepp av kyrklig personal". Sedan dess finns också ett [nationellt nätverk](#) av kontaktpersoner för att förebygga sexuella övergrepp och för att arbeta med att stödja utsatta personer.
- Mycket av arbetet har också skett integrerat med arbetsmiljöarbetet. I relation till barn- och ungdomsarbetet utbildas ledare för att skapa en trygg miljö. Svenska kyrkan samverkar också med andra organisationer som lyfter frågor om våld och sexuella övergrepp i det svenska samhället.
- I det ekumeniska arbetet i Sverige, genom bland annat Sveriges Kristna Råd, verkar och förhåller sig Svenska kyrkan till [Ekumeniska riktlinjer vid sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer](#), som nyligen reviderats.
- Som del av det ekumeniska världssamfundet verkar Svenska kyrkan, genom Lutherska Världsförbundet och Kyrkornas världsråd, för jämställdhet. Lutherska världsförbundet, där Svenska kyrkan ingår, antog 2013 en genuspolicy med syfte att stärka jämställdheten i kyrkorna. Vid efterföljande generalförsamling 2017 antogs ytterligare resolutioner för jämställdhet, bland annat att arbeta för ökad tillgång till sexualupplysning för att minska genusbaserat våld. Dessutom har Svenska kyrkan också översatt ett material från LVF som på svenska har titeln ["Kyrkornas nej till våld"](#)

[mot kvinnor – vad kan vi göra?](#)". Materialet innehåller konkreta råd och kontaktuppgifter till stöd vid möten med personer som lever eller har levt i våldsam relation, och utmanar också anställda och förtroendevalda att bryta tystnaden kring våld i nära relationer.

- Arbetet med jämställdhet innefattar dock mycket mer än teman som våld och utsatthet. Jämställdhet ska finnas med som ett grundläggande perspektiv i verksamheten. Genusintegrering innebär att jämställdhetsfrågorna finns med i det ordinarie arbetet inom ett rättighetsbaserat arbete istället för som ett spår vid sidan om. Det kompletterar ett rättighetsbaserat arbete genom att all verksamhet analyseras genom ett jämställdhetsperspektiv.
- Arbetet för jämställdhet bedrivs i nära samarbete med Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. Här lyfts ledarskapsfrågor, härskartekniker, prästvigda kvinnors arbetsituation och fenomen som sexuella övergrepp och gränslöshet i kyrkliga miljöer. Det finns en rad policys och riktlinjer som är centrala för jämställdhetsarbetet, och som är styrande för Svenska kyrkan i rollen som arbetsgivare.
- Jämställdhetsfrågan är också närvarande i Svenska kyrkans arbete med hållbara, etiska investeringar och inköp. Svenska kyrkan förvaltar ett betydande finansiellt kapitel. [Att vara en ansvarsfull investerare är ett tydligt mål för Svenska kyrkan](#). Det innebär att Svenska kyrkan ska ta mänskliga rättigheter i beaktande vid analys och investeringsbeslut. De kapitalplaceringar som görs ska till exempel vara i överensstämmelse med det som uttrycks i ILO:s konventioner om bland annat barnarbete och kvinnors rättigheter i arbetslivet.
- Det finns en rad andra frågor som berör jämställdhet som har krävt gediget teologiskt arbete och reflektion, bland annat abort. Kyrkomötet beslöt i oktober 2002 att Kyrkostyrelsen ska låta utarbeta en handlingsplan för hur Svenska Kyrkan ska möta kvinnor som överväger att genomgå abort och att skapa ett forum för att samla erfarenheter och kunskap som kan hjälpa församlingar och stift i deras arbete. Syftet är inte att få kvinnorna att avstå från att göra abort, utan att på ett mer öppet och förutsättningslöst sätt möta kvinnor i abortvalsituationer, att skapa och sprida kunskap samt att utbyta erfarenheter. Detta blev en vägledning som mynnade i materialet, *När livet inte blir som vi tänkt oss*, som utkom 2005.

3.3.2 Barnets rättigheter

Bakgrund

FN:s konvention om barnets rättigheter, ofta kallad Barnkonventionen, antogs 1989. Den föregicks av en deklaration om barns rättigheter som antogs redan 1959 (resolution 1386), som visserligen inte var rättsligt bindande men ändå haft stort inflytande på området. Där nämns till exempel flera av de principer och rättigheter som sedermera kom att uttryckas i konventionen. Bland annat att ha barnens bästa i åtanke, rätten till namn och nationalitet, rätten till näringsrik mat, bostad, hälsovård, rätten till lek, rätt till en grundläggande

utbildning som är gratis samt skydd mot skadligt arbete. I de två människorättskonventioner som antogs 1966, om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR) och om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR) stadgas också några rättigheter som direkt gäller barn: att barn ska skyddas från exploatering, att grundläggande utbildning måste vara gratis för alla samt att alla barn har rätt att registreras vid födseln och få ett namn.

Konventioner, lagar och regler

I barnkonventionen står det enskilda barnets rättigheter i centrum samtidigt som konventionen framhåller föräldrarnas och den utvidgade familjens roll och ansvar. I vanlig ordning, när det gäller människorättskonventioner, är det ytterst staten som ansvarar för att respektera och skydda barnets rättigheter.

Barnkonventionen innehåller 54 artiklar. 41 av dessa handlar om barnets rättigheter och 13 artiklar om staternas skyldigheter när det gäller bland annat att informera om barnkonventionen och staternas övriga insatser för att säkra att konventionen efterlevs. I barnkonventionen finns fyra rättigheter som har en speciell ställning och brukar framhållas som grundprinciper för hur konventionen ska tolkas som helhet: artikel 2, 3, 6 och 12.

I konventionens andra artikel slås varje *barns lika värde och rättigheter* fast.

Barnkonventionen gäller för alla barn i det land som ratificerat konventionen. Inget barn får utsättas för diskriminering avseende de rättigheter barnkonventionen innefattar.

I artikel tre barnkonventionen återfinns principen om att *barnets bästa ska beaktas* vid alla åtgärder och insatser som rör barn. "Barnets bästa" kan sägas vara konventionens viktigaste princip. Vad som menas med barnets bästa har dock diskuterats flitigt alltsedan konventionens tillkomst. Här går det inte att finna någon allmänt accepterad eller generell definition utan innehållet i principen om barnets bästa måste avgöras från fall till fall, där barnets åsikt ska tilldelas inflytande i tolkningen.

I barnkonventionens artikel 6 stadgas varje barns *rätt till liv, överlevnad och utveckling*. Här är det inte bara barnets fysiska hälsa utan också den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen som avses.

Barnets rätt att *bilda och uttrycka åsikter och få dem beaktade* i alla frågor som berör honom eller henne uttrycks i konventionens artikel 12. Här ska särskild hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Sedan Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 har skrivningar om barnets bästa förts in i flera olika svenska lagar som rör barn, till exempel i föräldrabalken, utlänningslagen och skollagen. Barnombudsmannen konstaterar att de svenska lagarna i vissa fall är mer långtgående än barnkonventionens princip om barnets bästa. Bland annat ska barnets bästa vara avgörande vid besluten när det gäller vårdnadsfrågor samt tvångsomhändertagande av barn.

Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter trädde i kraft som svensk lag den 1 januari 2020. Beslutet innebär ett förtydligande av att domstolar och rättstillämpare ska beakta de rättigheter som följer av barnkonventionen. Barnets rättigheter ska beaktas vid alla avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. Det är ett sätt att skapa en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet. Just nu tittar den så kallade barnkonventionsutredningen på hur väl svensk lag och praxis stämmer överens med barnkonventionen. Utredningen ska vara klar i november 2020. Då kan det bli aktuellt med förslag om olika lagändringar för att svensk lag eller praxis ska stämma överens med barnkonventionen.

Svenska kyrkans arbete med barnets rättigheter

Svenska kyrkan har ett stort engagemang för barnet och barnets rättigheter. Kyrkoordningen anger att barnet har en särställning i kristen tro och därför särskilt ska uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet (Första avdelningen: Svenska kyrkan som evangelisk-lutherskt trossamfund). Barn och unga är en stor målgrupp i många av Svenska kyrkans verksamheter. Därför är det viktigt att utveckla metoder som gör att barn och unga kan delta under trygga former i kyrkans verksamheter.

Barnkonventionen anger (i sin artikel 29) att barnets utbildning ska utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, språk och värden, för bosättningslandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen. Svenska kyrkans församlingar möter uppskattningsvis mellan 350 - 400 000 förskolebarn och elever varje år i form av studiebesök, som är ett fördjupningsmoment i skolans undervisning.

Detta gör vi

- Kyrkomötet beslutade i samband med relationsförändringen år 2000 att sänkt rösträttsålder i kyrkovalen från 18 år till 16 år.
- 2012 beslutade kyrkomötet att barnkonsekvensanalys ska göras i frågor som berör barn, som en del av beredningen. Barnkonsekvensanalys är en process där uppgiften är att bedöma och redogöra för vad som är barnets bästa i ett visst tidsbundet sammanhang. Metodstöd för barnkonsekvensanalyser - Ett flertal handböcker och metodmaterial har tagits fram för att bistå i detta arbete.
- Svenska kyrkans nationella nivå har tillsammans med stift och församlingar genomfört tre barnkonsultationer som handlat om Barn och gudstjänst, Otrygghet – trygghet, barn som är flerspråkiga.
- Reviderat riktlinjer för hur sexuella övergrepp ska förebyggas och hanteras.
- Svenska kyrkan arbetar också med öppna samtal kring sexualitet och ungdomar i samverkan med ungdomsmottagningar, tjejjourer och etiker. De så kallade Liv och lust-konferenserna som anordnats är exempel på detta.

3.3.3 Funktionsvariationer/rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Bakgrund

Alla människor har rätt att leva självständiga och fria liv, så även personer med funktionsnedsättning. Att personer med funktionsnedsättningar av olika slag kan delta i samhället på jämlika vis är en fråga om lika mänskliga rättigheter för alla. Det är detta som FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning tar sikte på.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning antogs av FN:s generalförsamling 2006. Syftet var att främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för personer med funktionsnedsättning. Sverige undertecknade konventionen den 30 mars 2007 och den trädde i kraft i januari 2009. Konventionen består av 50 artiklar som syftar till att stärka skyddet av mänskliga rättigheter och undanröja hinder för att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter enligt tidigare människorättskonventioner. Därmed innehåller konventionen egentligen inte några "nya" rättigheter utan förtydligar vad varje stat måste göra för att se till att mänskliga rättigheter garanteras för alla människor, och vilka särskilda insatser som kan krävas för att personer med funktionsnedsättningar av olika slag ska kunna delta fullt ut i samhällslivet.

Konventioner, lagar och regler

I den första konventionsartikeln beskrivs vilka som avses med uttrycket "personer med funktionsnedsättning", nämligen *personer med varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar*. Konventionen kommenterar också skillnaden mellan "funktionsnedsättning" och "funktionshinder" och konstaterar att de är begrepp under utveckling. Funktionshinder uppstår när personer med funktionsnedsättningar möts av olika hinder i den fysiska och sociala miljön vilka motverkar deras fulla och verkliga deltagande i samhället på lika villkor. Det kan till exempel röra sig om människors attityder eller att byggnader och offentliga miljöer är utformade på sätt som inte är tillgängliga för alla.

I konventionens andra artikel följer flera definitioner av centrala begrepp som används i konventionen. Det klargörs då vad som innefattas i "kommunikation", vad som menas med "språk", "diskriminering på grund av funktionsnedsättning", "skälig anpassning" och "universell utformning". Artikel tre beskriver de allmänna principer som ska vägleda tolkningen av konventionsartiklarna, bland annat icke-diskriminering, lika möjligheter och tillgänglighet.

I Sverige har Myndigheten för delaktighet (MFD) särskilt ansvar för att sprida kunskap om konventionen. Vidare finns i Sverige ett särskilt politikområde som rör funktionsnedsättningar och funktionshinder. Där är konventionen vägledande och den är ett viktigt dokument för hur myndigheter, kommuner och landsting ska arbeta för att nå målen

inom politikområdet. Därför ska offentlig sektor utgå från att människor har olika behov och förutsättningar när man planerar och genomför förändringar i samhället.

Svenska kyrkans arbete med rättigheter för personer med funktionsnedsättningar och funktionsvariationer

Kyrkan är en kyrka för och med alla och har en särskild kallelse att ge röst åt den som inte själv har kraft eller ork att föra sin egen talan. Församlingar, stift och nationell nivå är kallade att vara en gemenskap där var och en kan delta utifrån sina förutsättningar, en gemenskap som försvarar allas rätt till delaktighet i kyrko- och samhällslivet.

I Svenska kyrkans verksamheter deltar människor med olika funktionsförmågor och flera av oss lever med funktionsnedsättningar av olika slag. För att Svenska kyrkan ska vara allas kyrka och en kyrka för alla så behövs kunskap om hur vi kan motverka att människor utestängs på grund av olika hinder. Positivt uttryckt så behövs kunskap för att göra kyrkan tillgänglig för alla.

Detta gör vi

- År 2008 antog styrelsen i Sveriges kristna råd (SKR) dokumentet [En kyrka för alla](#). Dokumentet reviderades 2013. Det är ett policydokument som gäller kyrkornas arbete med frågor om funktionshinder. Det baseras på Kyrkornas Världsråds (KV) dokument *Allas kyrka och en kyrka för alla*. Här beskrivs teologiska utgångspunkter, praktiska mål och utmaningar för kyrkornas arbete kring funktions- och tillgänglighetsfrågor. Här förbinder sig kyrkorna också till ett annat mål vad gäller att göra kyrkan just till en kyrka för alla.
- 2013 beslutade KV att uppdatera dokumentet, och den nya skriften fick namnet *The Gift of Being - Called to Be a Church of All and for All*. Materialet färdigställdes 2016 och har översatts av SKR med titeln [Gåvan att finnas till - Om kyrkan och funktionshinder](#). Kyrkorna följer här med i den utveckling som skett inom området, och som FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionshinder är ett tydligt exempel på, där människor med olika former av funktionsnedsättningar beskrivs som rättighetsbärare och inte som mottagare av välvilja. Kyrkornas Världsråd, och Svenska kyrkan med det, ställer sig därmed bakom kravet att människor med funktionsnedsättningar ska respekteras lika i värde och värdighet utifrån sina mänskliga rättigheter.
- En webbutbildning för ökad delaktighet för alla tas nu fram, och beräknas vara färdig i augusti 2020. Det är en utbildning som ska ge svar på frågorna: För vem och varför, vad kan man göra och hur man gör det. Materialet möjliggör att fler får del av kunskaper kring tillgänglighet, delaktighet och funktionsnedsättningar och hur man kan möta och göra alla delaktiga i församlingens verksamhet. Materialet präglas av en teologisk grundhållning som utgår från *Gåvan att finnas till*. Målgruppen för utbildningen är församlingens anställda och förtroendevalda, arbetslag och enskilda.

3.3.4 Flykting, asyl och migration

Bakgrund

FN:s flyktingkonvention eller 1951 års konvention om flyktingars rättsliga ställning (även kallad Genèvekonventionen), med tilläggsprotokoll från 1967, utgör det viktigaste människorättsinstrumentet på området. Konventionen tillkom i efterdyningarna av andra världskriget och omfattade ursprungligen endast människor som var på flykt i Europa, tillägget från 1967 utvidgade dock konventionens räckvidd till att omfatta människor på flykt världen över. I konventionen definieras vem som är att betrakta som en flykting.

Konventioner, lagar och regler

I flyktingkonventionens artikel 1 beskrivs en flykting som en person "som flytt sitt land i välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, religion, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller politisk uppfattning, och som befinner sig utanför det land, vari han är medborgare och som på grund av tidigare nämnd fruktan inte kan eller vill återvända till det landet..." Konventionen sammanfattar vilka rättigheter flyktingar har, bland annat religions- och rörelsefrihet, rätten att arbeta, att få utbildning och att erhålla resedokument, men den understryker också en flyktings skyldigheter gentemot värdlandet.

En viktig princip i konventionen är att flyktingar inte får skickas tillbaka (non-refoulement) till ett land där de kan komma att utsättas för förföljelse. Principen om non-refoulement finns upptagen i den svenska lag som reglerar asylprocessen, utlänningslagen. Även konventionens definition av vem som räknas som flykting finns återspeglad i utlänningslagen.

Även andra konventioner inom människorättsområdet har betydelse för de rättigheter som flyktingar och asylsökande har. Till exempel spelar Barnkonventionen roll för de rättigheter som barn har under asylprocessen. Bland annat anges i utlänningslagen att barns asylskäl ska prövas särskilt - ett barn kan ha andra asylskäl än vad föräldrarna har- och särskild hänsyn ska tas till barnets bästa. Asylsökande barn har rätt till sjukvård och tandvård på samma villkor som andra barn som bor i Sverige. Alla asylsökande barn och ungdomar har även rätt att gå i skola och förskola på samma villkor som andra barn som bor i Sverige. Även Europakonventionen har stor betydelse vid asylprövning då den bland annat tar upp rättigheter som rätten till liv, frihet och personlig säkerhet, rätten till respekt för privat- och familjeliv och förbud mot diskriminering. Europakonventionen innehåller också ett förbud mot tortyr.

Inom ramen har EU-samarbetet har en rad dokument upprättats som rör flyktingars och asylsökandes rättigheter och skyldigheter. Bland dessa är kanske Dublinförordningen ett av de mer kända. Förordningen innehåller regler för vilket EU-land som ska pröva en asylansökan, vilket i normalfallet är det EU-land dit den asylsökande först anlände. Det finns ytterligare EU-direktiv som är viktiga för området: asylprocedurdirektivet fastställer villkor för vem som ska betraktas som flykting eller subsidiärt skyddsbehövande och anger regler

för hur asylprövningen ska gå till; mottagandedirektivet anger villkoren för hur asylsökande ska behandlas på ett humant sätt; samt skyddsgrundsdirektivet som anger skälen för att en person ska beviljas asyl. Det är fullt möjligt för medlemsstat att anta mer generösa regler än de gemensamma europeiska reglerna.

Även för utsatta EU-medborgares rättigheter spelar EU-rätten roll då den möjliggör fri rörlighet inom unionen och ger, med några få undantag, rätt till likabehandling i egenskap av unionsmedborgaren. Likabehandlingsprincipen är central för att den fria rörligheten för personer inom unionen ska fungera. Sedan 2010 har EU en egen rättighetsstadga som uppställer skyldigheter för medlemsstaterna att förverkliga vissa grundläggande rättigheter för medborgarna i unionen. Det råder fortfarande delade meningar om vilket skydd stadgan egentligen ger i praktiken, vilket gör den svårtillämplig. Den fria rörligheten innebär att en EU-medborgare enligt EU-rätten och svensk lag kan vistas i Sverige under tre månaders tid. För att ha uppehållsrätt efter de första tre månaderna måste EU-medborgare ha arbete, studera, vara aktivt arbetsökande eller ha tillräckliga tillgångar för sin försörjning, samt en heltäckande sjukförsäkring. Utsatta EU-medborgare uppfyller sällan dessa kriterier och vistas ofta i Sverige under mycket längre tid. Resultatet är att många tillbringar årtal i Sverige i en social och juridisk limbo, utan tillgång till socialt skydd och stöd. Bland kommuner och landsting råder stor förvirring om vilka skyldigheter dessa har gentemot utsatta EU-medborgare enligt svensk lag, EU-rätten och folkrätten. Eftersom det inte finns någon gemensam förståelse för vilken samhällsservice utsatta EU-medborgare har rätt till och vilka motsvarande skyldigheter som åligger det allmänna skiljer sig behandlingen av gruppen dramatiskt åt från en plats i Sverige till en annan. Rättighetsperspektivet och möjligheten till statligt ansvarsutkrävande saknas överlag.

Svenska kyrkans arbete med migrationsfrågor

Svenska kyrkans medarbetare och medlemmar möter dagligen människor som är på flykt och som söker asyl och kyrkan har ett omfattande arbete för och med människor på flykt och utsatta EU-medborgare. Det handlar om praktisk hjälp, men också om dialog med myndigheter och politiker samt opinionsbildning. Under årens lopp har arbetet med att möta dessa människor anpassats till deras skiftande behov och påverkats av politiska vindar.

Svenska kyrkan vill bidra till att människor får en bra start i Sverige och ett samhälle där människor med olika bakgrund kan leva tillsammans. Arbetet för och med migranter är en självklar del av Svenska kyrkans diakonala uppdrag och berör hela församlingslivet. Det engagerar anställda med kompetens inom socialt, pedagogiskt, självvårdande och kulturellt arbete samt Svenska kyrkans nätverk av förtroendevalda och ideella.

Svenska kyrkans arbete med migrationsfrågor har framförallt två kännetecken. Det första är att det i hög grad bygger på samverkan med andra aktörer i lokalsamhället såsom kommunen, andra religiösa samfund och civilsamhällesorganisationer. Det andra är att arbetet ofta involverar ideella medarbetare som bidrar med sin kompetens och kunskap inom till exempel undervisning, organisation, bemötande, kultur och samhällskunskap.

Detta gör vi

- Från och med hösten 2015 har arbetet med människor på flykt intensifierats och berört allt fler. I studien *En tid av möten* beskrivs arbetet med människor på flykt under 2015 och 2016. Studien visar bland annat att 8 av 10 pastorat och församlingar med egen ekonomi startade eller utökade sin verksamhet för asylsökande och nyanlända. 37 000 personer deltog i verksamheten varje månad.
- Svenska kyrkan skapar mötesplatser till exempel i form av språkcaféer och samtalsgrupper, erbjuder själavård för människor som söker sig till kyrkan, genomför arbetsmarknadsinriktade insatser, ger stöd till ideella, ger stöd under asylprocessen, bedriver arbete mot främlingsfientlighet och rasism, har arbete för utsatta EU-medborgare, ger stöd till stift och församlingar genom Support migration, och samverkan med andra aktörer och opinionsbildande arbete. Det är även viktigt att lyfta fram att människor från olika delar av samhället och världen möts i församlingarnas gudstjänster.
- Svenska kyrkan har ett omfattande arbete för och med utsatta EU-medborgare. De flesta av de cirka 4700 (Polismyndighetens nationella lägesrapport, 2015) utsatta EU-medborgare som vi möter på gator och torg i Sverige har sitt permanenta boende främst i Rumänien och Bulgarien. Många av dem är romer som lever ett mycket utsatt liv i fattigdom och diskriminering i hemlandet och som här i Sverige ber om pengar för att försörja sina familjer. De har vanligtvis ett begränsat sjukförsäkringsskydd från sina hemländer. Några drabbas av människohandel, men i de flesta fall är det familjer som hjälps åt med försörjningen.
- Svenska kyrkans högsta beslutande organ gjorde ett [uttalande](#) vid Kyrkomötets 2: a session 2014, som kan ses som Svenska kyrkans grundläggande hållning i frågan om utsatta EU-medborgare.
- Svenska kyrkans församlingar ger genom sitt arbete mat för dagen, bostäder inomhus, uppställningsplatser för husvagnar, kontakter med sjukvården, språkträning och psykosocialt stöd. Vilken typ av stöd som är lämpligt att ge beror på vilket utgångsläge som den person som söker befinner sig i. Mer om detta framgår av rapporten *Svenska kyrkans arbete med och för utsatta EU-medborgare från 2017*.
- Rättighetsbaserade modeller och verktyg har bland annat utvecklats genom bidrag från det EU-finansierade projektet [Digniti Omnia](#), till som stöd för församlingarna i deras långsiktiga utvecklingsarbete. På plats i Rumänien finns ACT Svenska kyrkan med [utvecklingsprojekt](#) för att förbättra situationen för romer som lever i utsatthet.
- Svenska kyrkans nationella ledning har utifrån kyrkomötets uttalande och uppmaning till Sveriges regering, riksdag och kommuner om att verka för att minska EU-medborgares utsatthet i Sverige ställt sig bakom dokumentet [En missriktad insats – om tiggeriförbud och varför det inte bör införas i Sverige](#) som har tagits fram av Amnesty International, Sverige. I dokumentet är slutsatsen utifrån organisationernas samlade erfarenheter att ett tiggeriförbud allvarligt försvårar situationen för en av

vårt samhälles mest utsatta grupper, och att ett sådant angreppssätt knappast är förenligt med Sveriges skyldighet att respektera mänskliga rättigheter för alla som befinner sig inom landets gränser. Övriga organisationer som har ställt sig bakom dokumentet är Civil Rights Defenders, Erikshjälpen, Frälsningsarmén, Föreningen HEM, Läkare i Världen, Räddningsmissionen och Sveriges Stadsmissioner.

3.3.5 Sexuell läggning, könsidentitet och uttryck

Bakgrund

Rättigheter för personer som definierar sig som [HBTQ](#)¹⁰ har varit ett mycket omdiskuterat ämne, inte minst på den internationella arenan. Inom FN-samarbetet har initiativ till att benämna de särskilda former av förtryck och övergrepp som HBTQ-personer utsätts för motarbetats av en rad länder. Dock har detta kommit att delvis förändras de senaste åren. FN har nu antagit resolutioner som sätter särskilt fokus på de former av diskriminering som HBTQ-personer utsätts för. Men det är en lång väg kvar till att HBTQ-rättigheter ska komma att betraktas som grundläggande mänskliga rättigheter globalt sett. Runt om i världen blir folk förtryckta, förföljda, stigmatiserade eller osynliggjorda på grund av sitt kön, sin könsidentitet, sitt uttryck och vem de älskar.

I Sverige har en rad reformer skett på området. Sverige blev 1972 världens första land att legalisera könsbekräftande vård för transpersoner, och erbjuda fri hormonterapi. Dock tog Socialstyrelsen bort sjukdomsklassningen av homosexualitet först 1979 efter aktioner från HBTQ-rörelsen. Men mycket återstår att göra i samhället för att alla ska ha möjlighet att delta och leva på lika villkor. 2017 kom den statliga utredningen¹¹ om *stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner*. En av slutsatserna är att arbetet för att förbättra transpersoners levnadsvillkor måste stärkas. Utredningen visar på en verklighet som är oroande. Bland annat att det är vanligare bland transpersoner än bland befolkningen i stort att skatta sin egen hälsa som dålig, att unga transpersoner skattar sin livskvalitet som lägre. Även självmordstankar och självmordsförsök är vanligare bland transpersoner än bland befolkningen i stort.

Konventioner, lagar och regler

Även om det inte finns en människorättskonvention som direkt adresserar området, har alla människor rätt att slippa bli utsatta för diskriminering och att bli behandlade som jämlikar, oavsett kön, sexuell läggning, könsuttryck, identitet eller annan omständighet. Detta kommer till uttryck både i FN:s stadga, allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna

¹⁰ HBTQ är en förkortning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera. Det har blivit ett samlingsnamn inte bara för dessa grupper utan också för andra identiteter. Uttrycken beskriver olika sexuell läggning och vem en blir attraherad av.

¹¹ <https://www.regeringen.se/4adda9/contentassets/3e2e892900fc4034a9d822413fdaefe7/transpersoner-i-sverige---forslag-for-starkt-stallning-och-battre-levnadsvillkor>

och i alla kärnkonventionerna. Konventionsstaternas åtaganden gäller därför alla människor inom deras jurisdiktion. Det är staten som ansvarar för att alla människors rättigheter respekteras på lika grund. Därför får staterna inte behandla människor sämre, på grund av deras sexuella läggning eller könsidentitet eller uttryck. FN:s konventionskommittéer har tydliggjort att diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet eller uttryck är förbjuden i enlighet med internationell människorätt. Det är således förbjudet att göra skillnad när det kommer till människors rättigheter beroende på vilken sexuell läggning och könsidentitet eller uttryck de har. Det är även förbjudet att diskriminera på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, funktionsnedsättning, ålder eller annan diskrimineringsgrund.

FN:s generalförsamling har i en rad resolutioner uppmanat stater att säkerställa att alla personers rätt till liv skyddas och att alla våldsbrott och mord på grund av sexuell läggning, könsuttryck eller identitet utreds skyndsamt. FN:s råd för mänskliga rättigheter antog 2011 en resolution gällande mänskliga rättigheter, sexuell läggning och könsidentitet. I resolutionen uttrycker rådet sin tydliga oro över det våld som HBTQ-personer utsätts för. Rådet efterlyste också en undersökning av detta våld. Det ledde till en rapport som presenterades samma år och visade på det våld och de människorättskränkningar som HBTQ-personer utsätts för världen över. I mars 2012 hölls en paneldebatt i rådet utifrån rapportens slutsatser. Det var första gången dessa frågor adresserats i ett mellanstatligt sammanhang i FN. 2016 utsedde FN:s råd för mänskliga rättigheter en oberoende expert mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet som fick sitt mandat förnyat i juli 2019.

Ett omfattande arbete krävs för att stärka mänskliga rättigheter för HBTQ-personer. FN pekar särskilt på behovet av lagstiftning som förbjuder diskriminering på grund av sexuell läggning, könsuttryck och identitet, avskaffande av lagar som förbjuder sexuella relationer mellan samtyckande vuxna, att den lagstiftning som finns tillämpas så att brott på HBTQ personer lagförs, samt att yttrande- och föreningsfrihet skyddas lika för alla personer.

Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter är viktiga för att alla människor ska kunna leva trygga liv och värdiga liv. En viktig princip inom SRHR är att alla, oavsett sexuell läggning, identitet eller uttryck, har rätt att fatta beslut om sina egna kroppar och ska ha tillgång hälso- och sjukvård och andra hälsofrämjande insatser som stödjer den rätten.

Svenska kyrkans arbete med sexuell läggning och könsidentitet och uttryck

Svenska kyrkan har under lång tid arbetat med frågor om framförallt homosexuellas rättigheter i samhället, bland annat genom beslut om samkönade äktenskap, men frågor som berör begreppet HBTQ innefattar bredare aspekter än så. Frågor kring könsidentitet, trans och transpersoner har inte bearbetats teologiskt på samma sätt. Svenska kyrkans grundläggande människosyn, barnrättsperspektiv, rätten till ett liv i värdighet samt Sveriges internationella åtaganden att respektera och garantera mänskliga friheter och rättigheter rymmer självklart även transpersoner.

Religiösa samfund har, i Sverige såväl som på andra platser, både historiskt och i nutid, bidragit till diskriminering av HBTQ-personer. De religiösa samfunden har därför också ett ansvar att medverka till att sådan diskriminering inte längre förekommer. Även om Svenska kyrkan har tagit stora steg framåt i relation till delar av det som innefattas inom HBTQ så finns det mycket kvar att göra i ett normkritiskt arbete så att alla ska känna sig inkluderade, trygga och sedda oberoende av vem man är, hur man lever och älskar. .

Detta gör vi

- I november 2019 genomfördes Svenska kyrkans första Transhearing tillsammans med EKHO (ekumeniska grupperna för kristna HBTQ-personer). Syftet var att fördjupa kunskapen om bland annat könsidentitet, könsuttryck och könsdysfori. Detta för att bättre kunna förstå och skapa utrymme för transpersoners behov, rättigheter och bidrag i Svenska kyrkan.
- Runt om i Svenska kyrkan firas det sedan flera år tillbaka regnbågsmässor och Svenska kyrkan medverkar också i Pride på många orter med gudstjänster, seminarier och deltagande i prideparader.
- För barn- och unga anordnas det lokalt Regnbågsläger och konfirmationsverksamhet för HBTQ-ungdomar. I Västerås stift har man tagit fram en [överlevnadsguide](#) för unga queer-personer.
- Kyrkomötet har tagit ställning mot förakt och skuldbeläggande på grund av sexuell läggning och för att Svenska kyrkan aktivt ska verka mot diskriminering av HBTQ-personer.
- För att Svenska kyrkan ska vara en inkluderande miljö erbjuds församlingar och pastorat processmodellen [Regnbågsnyckeln](#) som har arbetats fram av EKHO (Ekumeniska grupperna för kristna HBTQ-personer) i samverkan med Växjö stift och studieförbundet Sensus. Där ges församlingens anställda och förtroendevalda möjlighet att arbeta med teman som sexualitet, normer, kön och könsidentitet. Målet för processmodellen, som avslutas med att församlingen tilldelas märkningen Regnbågsnyckeln, är att skapa miljöer i församlingarna där såväl anställda som församlingsmedlemmar ska möta varandra med respekt och att diskriminering inte ska förekomma. Efter processen med Regnbågsnyckeln förväntas församlingen ha kompetens kring HBTQ och verka för att vara ett mer inkluderande sammanhang för alla.

3.3.6 Urfolk, nationella minoriteter och teckenspråkiga

Bakgrund

Att nationella minoriteters och urfolks rättigheter är viktiga områden inom arbetet med mänskliga rättigheter för alla slås fast i flera olika människorättsdokument. Några centrala instrument på området är ILO:s konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk,

ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

I Sverige räknas de nationella minoriteterna som sverigefinnar, tornedalingar, romer, judar och samer. Samer räknar sig även som Sveriges enda ursprungsbefolkning. Teckenspråk brukar även räknas som ett nationellt minoritetsspråk.

I Sverige finns det över 700 000 människor med finsk bakgrund. Här inkluderas alla som är födda i Finland och de som har förälder eller mor/farförälder som är födda i Finland. Av dessa kan mellan 200 000 – 250 000 finska språket. Personer med finsk bakgrund som bor i Sverige kallas sverigefinländare. Den sverigefinländare som har finska som modersmål kallas för sverigefinne. Finlandssvenskar är finländare som bor i Finland och har svenska som modersmål. Om de flyttat till Sverige kallas de också för sverigefinländare. Finskan och sverigefinländare har funnits i Sverige i minst 800 år. Många av de finnar som flyttade till Sverige under 1500–1600-talet slutade tala finska och bytte till svenska.

Samerna är ett urfolk som bor i fyra länder: Ryssland, Finland, Norge och Sverige. I Sverige finns officiellt cirka 20 000 samer, men troligen betydligt fler. Ungefär en tiondel av samerna i Sverige arbetar med renskötsel, den näring som många associerar till samerna men som började i stor skala först på 1600-talet. Andra näringar som traditionellt utövats av samer är jakt och fiske. Samiska är inte ett enda språk, utan finns i flera varieteter. Det finns sex varieteter i Sverige, i ordning av flest talare: nordsamiska, lulesamiska, sydsamiska, pitesamiska och umesamiska. Samernas land kallas på nordsamiska Sápmi. Det sträcker sig över fyra länder: Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Från Idre i Dalarna i söder, till ishavet i norr, från Norges kust i väster till Kolahalvön i Ryssland i öster.

Meänkieli (=vårt språk) talas huvudsakligen i norra Sverige, i norra Finland och i delar av norra Norge. Det finns meänkielitalare på båda sidorna av gränsälven mellan Sverige och Finland. I Sverige är meänkieli erkänt som ett språk och i Finland som en dialekt. I Norge heter språket kvänska. I hela Sverige är det uppemot 75 000 personer som talar meänkieli, men det finns ingen officiell statistik för detta. Begreppet tornedaling betecknar både en regional och en kulturell identitet. Även utflyttade kan kalla sig tornedalingar och även de som har tappat språket eller aldrig lärt sig det, kan vara tornedalingar. Meänkieli är ett finskt-ugriskt språk och är närmast besläktat med finska.

Romer är som nationell minoritet en sammansatt grupp som rymmer människor med exempelvis svenskt, finskt och utomnordiskt ursprung. Även de som kallas resande räknas i Sverige till den romska minoriteten. Romer och resande finns idag i hela Europa men räknar sitt äldsta ursprung till Indien och nuvarande Pakistan. Romer har under lång tid och i många länder blivit utsatta för omfattande diskriminering. De har tidvis förbjudits komma in i Sverige, tvångssteriliserats eller nekats fast bostad. Även idag lever många romer i misär på många håll i Europa och i Sverige möts många med misstänksamhet. Trots att romer funnits i Sverige under många hundra år, finns inte mycket av deras historia dokumenterad i museer och arkiv.

Det svenska teckenspråket har utvecklats av främst döva under en lång tid. Enligt Sveriges dövas riksförbund finns det idag upp mot 10 000 döva och hörselskadade som har teckenspråk som sitt modersmål. Tillsammans med andra grupper, till exempel anhöriga till dem finns det totalt ca 30 000 personer som använder det svenska teckenspråket. Det finns runt 160 olika teckenspråk i världen, varje land har i regel sitt eget språk.

Att vara döv är rent medicinskt att inte kunna höra. Men dövhet innebär också en kulturell och språklig tillhörighet med andra döva och kan därför även innefatta hörande. De som är födda döva och aldrig hört tal har i regel teckenspråket som första språk. Det blir det naturliga sättet att kommunicera. När man lär sig skriven svenska i skolan är det som när hörande lär sig ett utländskt språk, ett främmande språk. Därför blir deras svenska ofta inte lika bra som modersmålet teckenspråk. Det kan därför bli kommunikationsproblem i kontakt med hörande som inte kan teckenspråk.

Idag får 98 procent av de barn som föds döva ett tekniskt hjälpmedel, cochleaimplantat, inopererat. För dessa barn är det naturligt att leva och växa upp i en miljö av ökad tvåspråkighet. Implantaten tycks i allt högre grad ha gett upphov till utveckling av talat språk, vilket kan utläsas av ett minskat antal elever i specialskolan för döva och hörselskadade. Samtidigt återställer inte ett implantat hörseln fullt ut, det gör bara att en döv eller hörselskadad uppfattar ljud och skapar artificiell hörsel.

Konventioner, lagar och andra viktiga dokument

Sverige har ratificerat *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter*. Konventionen innefattar bestämmelser om skydd för språk samt skydd och stöd för minoritetskulturer, traditioner, kulturarv och religion. Det är en s.k. principkonvention vilket betyder att den ställer upp ett antal principer och det är sen upp till varje undertecknande stat att se till att konventionens principer omsätts i lagstiftning. I konventionen används begreppet "nationell minoritet" men utan att ges en fast definition. Istället lämnas utrymme för de olika länderna att själva definiera minoriteter. Men i arbetet med konventionstexten framgick att det handlar om grupper med långvarig anknytning till en viss stat. Sveriges riksdag har bestämt att status som nationell minoritet kräver att en grupp ska: vara en grupp med en uttalad samhörighet, som går att urskilja från den övriga befolkningen; ha en religiös, språklig, traditionell eller kulturell särart, som den inte delar med andra; ha en uttalad vilja att behålla sin identitet; ha historiska eller långvariga band med Sverige.

Sverige har även ratificerat *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* (ofta kallad minoritetsspråkskonventionen). Syftet med minoritetsspråkskonventionen beskrivs som att skydda Europas kulturella mångfald. I Europa finns i dag ett stort antal minoriteter och vissa av minoriteternas språk bedöms kunna försvinna utan skydd och bevarande insatser.

I och med att Sverige tillträdde båda dessa konventioner så gavs judar, romer, sverigefinnar, samer och tornedalingar ställning som nationella minoriteter i Sverige genom lagen om

nationella minoriteter (ibland kallad "minoritetslagen). Samerna har dessutom en särskild ställning som urfolk. Man erkände då samtidigt jiddisch, romani chib, finska, samiska och meänkieli som nationella minoritetsspråk, detta framgår av språklagen (2009:600). Genom att erkänna dessa som minoritetsspråk har samhället ålagt sig att se till att insatser vidtas för att dessa språk ska kunna fortleva, utvecklas och föras vidare till nästa generation. Riksdagen har enhälligt slagit fast att språken utgör en del av Sveriges gemensamma kulturhistoria och att det är viktigt att språken inte ska gå förlorade. (läs mer om detta på minoritet.se)

Ytterligare ett viktigt dokument är Urfolksdeklarationen som antogs av FN:s generalförsamling i september 2007. Urfolksdeklarationen (United Nations Declaration on the rights of Indigenous Peoples, UN DRIPS) är ett internationellt politiskt dokument som inte är juridiskt bindande eftersom det är en deklaration eller förklaring och inte en konvention. Det anger en miniminivå för hur urfolksfrågorna bör behandlas i de olika länderna. Deklarationen innehåller 24 grundtankar och 46 artiklar. En av rättigheterna (artikel 3) och själva grundtanken bakom deklarationen är rätten till självbestämmande. Viktiga delar i deklarationen vid sidan om rätten till självbestämmande är rätten till land, vatten och naturtillgångar, kulturella rättigheter och vikten av både kulturell och biologisk mångfald.

Däremot har Sverige inte ratificerat den konvention om ursprungsfolk och stamfolk (ILO:s konvention nr 169) som den Internationella Arbetsorganisationen tagit fram.

Rätten att få använda det egna språket utgör en mänsklig rättighet i enlighet med artikel 27 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. 1981 var Sverige först i världen att erkänna teckenspråket som ett självständigt språk. Teckenspråket utgör modersmål för barndomsdöva. För användarna har teckenspråket därför stor betydelse för identiteten och den kulturella tillhörigheten. Utöver detta har teckenspråket en särskild betydelse eftersom det är en förutsättning för att kunna kommunicera med omvärlden för många teckenspråkiga.

Svenska kyrkans arbete urfolk, nationella minoriteter och teckenspråkiga

En öppen folkkyrka med demokratisk organisation måste garantera människor med olika språklig, kulturell eller nationell bakgrund möjlighet till delaktighet och inflytande i kyrkans liv. Svenska kyrkan är en flerspråkig kyrka. Gudstjänster firas och aktiviteter bedrivs på flera av de nationella minoritetsspråken samt det svenska teckenspråket. Bibeln, psalmboken och kyrkohandboken översätts.

Svenska kyrkans roll i relation till samernas rättigheter är central då kyrkan historiskt, i samröre med staten, deltog i diskriminering av samer. Försoningsprocessen som mynnade ut i [Vitboken om relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna](#) (2016) ägnade särskild uppmärksamhet åt kyrkans delaktighet i de olika former övergrepp som begicks mot samer, såsom tvång, förtryck, diskriminering eller rasism. I utredningen "Samiska frågor i Svenska

kyrkan” (2006) sägs att kyrkan har ”varit en del av en koloniserande statsmakt i områden där det funnits en urbefolkning.”

Det är en utmaning att på samtliga nivåer i Svenska kyrkan integrera arbetet med och på nationella minoritetsspråk i det ordinarie arbetet. I arbetet behöver förflyttning ske från integration till inkludering, från riktade till generella åtgärder. Att tala om inkludering är ett sätt att ta fasta på att det i regel handlar om att synliggöra, erkänna och bekräfta individer och grupper som redan finns i församlingen, ofta som kyrkotillhöriga. Svenska kyrkan behöver vara medvetenhet om sin flerspråkighet och ha kunskap om de nationella minoriteterna och urfolksfrågor så att dessa perspektiv inkluderas i det ordinarie arbetet.

Inom Svenska kyrkans arbete bland barn och unga behöver mångfaldsfrågan lyftas, så att inte det som inte följer den ”svenska” normen marginaliseras och osynliggörs. Genom att i barn-och ungdomsarbetet bejaka mångfalden i språk, kultur och tradition kan församlingarna erbjuda en miljö där unga får hjälp att bejaka den egna språkliga och kulturella bakgrunden. Det är inte alltid möjligt att i den egna församlingen, eller ens i det egna stiftet, erbjuda till exempel konfirmandundervisning på eller i anknytning till det egna språket. Svenska kyrkan behöver därför utveckla modeller för samverkan mellan församlingar och stift så långt det är möjligt.

Detta gör vi

- Sedan länge bedriver Svenska kyrkan församlingsverksamhet främst på samiska, finska och det svenska teckenspråket. I Luleå stift bedrivs även verksamhet på meänkieli. Arbetet med minoritetsgruppen romer i Svenska kyrkan är av ringa omfattning men kan ske lokalt på vissa platser. I *Också en del av Kristi kropp – Svenska kyrkan, romer och resande* beskrivs romers situation och Svenska kyrkans arbete. I rapporten finns goda exempel och inspiration till fortsatt och förstärkt arbete.
- I den församlingsinstruktion som ska utarbetas i varje församling i Svenska kyrkan ska en redogörelse finnas för församlingens verksamhet på teckenspråk samt på samiska, finska och andra språk (KO 57 kap 5 §). Där ska också en Inventering av den språkliga, kulturella och etniska mångfald som finns i församlingen göras, liksom en teologisk reflektion kring församlingen i relation till mångfalden och en dialog med de olika grupperna om behov och förväntningar.
- Församlingen ska också ta fram ett Pastoralt program där det är positivt om planeringen sker i samråd med representanter för olika grupper. Utifrån detta kan församlingen se vilka specifika behov som måste tillgodoses. Även medlemskommunikation på olika språk är en viktig förutsättning för det pastorala arbetet (församlingens webbsidor, församlingsblad etc.)
- På Edelviks folkhögsskola erbjuds varje år ett samiskt konfirmandläger som samlar unga samer, inte bara från Sapmi, utan från hela landet.

- I Svenska kyrkan bedrivs församlingsverksamhet på teckenspråk i samtliga stift och det finns en lång historia av arbete på teckenspråk inom Svenska kyrkan. Det fanns redan i början på 1900-talet teckenspråkiga präster som använde teckenspråket i till exempel gudstjänster. Det fanns också tidigt ett nära samarbete mellan dövorganisationer och Svenska kyrkan.
- Enligt kyrkoordningen ska varje församling redovisa sin verksamhet på teckenspråk. Trots att den teckenspråkiga verksamheten alltmer inkluderas i de lokala församlingarnas arbete är de flesta medarbetare inom det teckenspråkiga arbetet anställda av stiftet. Arbetet sker i allmänhet i en eller flera församlingar i stiftet.

Lästips

Gustafsson, Lars H.: *Barnets mänskliga rättigheter i kyrkan*. Verbum, Stockholm, 2016.

Gerdes, Hanna, Hjalmarsson, Elisabeth & Öjermo, Carina: *Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna: introduktion och metoder*. Argument, Varberg, 2012.

Gerle, Elisabeth: *Mänskliga rättigheter för guds skull: tolka text, tro och tradition*. Nya Doxa, Nora, 2006.

Gunner, Göran (red.): *Människa är ditt namn: om mänskliga rättigheter, mänsklig värdighet och teologi*. Verbum, Stockholm, 2007.

Alla har rätt: en bok om diskrimineringslagen, Andra upplagan. Sensus studieförbund, Stockholm, 2018.

Människors värde och värdighet: om kristen människosyn. Sveriges kristna råd, Bromma, 2019.